

Kieli-ideologiat arjessa

Neksusanalyysi monikielisen inarinsaamenpuhujan kielielämäkerrasta

SARI PIETIKÄINEN

1 Johdanto

Kieli-ideologialla tarkoitetaan kieliä ja kielenkäyttäjiä koskevia käsityksiä, uskomuksia ja arvostuksia (ks. esim. Blommaert toim. 1999; Irvine & Gal 2004; Jaffe 2009; Mäntynen ym. 2012). Esimerkiksi lause *pohjoissaamen voi hallita täysin vain syntyperäinen saamelainen* on kieli-ideologinen samoin kuin lause *inarinsaame on kaunis kieli*. Diskurssintutkimuksen näkökulmasta¹ kaikki kielen ja sen puhujien määritelmät ja kuvaukset voikin nähdä ideologisina siinä mielessä, että ne rakentavat ymmärrystämme kielen luonteesta, alkuperästä ja rajoista sekä niitä koskevien käsitysten tai teorioiden oikeutuksesta (ks. esim. Duchêne & Heller toim. 2007; Halonen 2012; Pietikäinen, painossa; Ricento 2006).

Kieli-ideologiat tulevat usein näkyviin erilaisissa muutostilanteissa. Tätä kuvastavat esimerkiksi keskustelut saamen kielen roolista saamelaisuuden määrittelyssä tai pohdinnat äidinkielen puhujan käsitteestä saamen kielten revitalisaation kontekstissa. Muutos kielten välisissä suhteissa, tuleepa se sitten koulutuksen, muuttoliikkeen, yhteisön jäsenten kielivarannon vaihtumisen tai vaikkapa valtion rajojen uudelleen määrittämisen myötä, haastaa pohtimaan vallalla olevia kieli-ideologisia käsityksiä ja pakottaa etsimään uudentyyppisiä jäsenyyksiä ja käytänteitä.

Tarkastelen tässä artikkelissa saamen kieliin ja monikielisyyteen liittyviä kieli-ideologisia prosesseja yhden monikielisen inarinsaamenpuhujan kertomana ja kokemana.² Tutkin tätä kielielämäkertaa kieli-ideologisten prosessien solmukohtana: miten

---

1. Diskurssintutkimus on monitieteisenä tutkimusalana monipuolinen ja epäyhtenäinen. Tämä artikkeli nojaa kriittisen diskurssintutkimuksen monitieteiseen ja jatkuvasti muuttuvaan tutkimuskenttään ja hyödyntää erityisesti Foucaultin (1994 [1966]), Deleuzin (1992) Faircloughin (1992), Blommaertin (2005), van Leeuwenin (2008) ja Scollonin ja Wong Scollonin (2001, 2004) näkemyksiä sekä näihin nivoutuvan kriittisen soveltavan kielitieteen (Pennycook 2001, 2010), kriittisen etnografian ja lingvistisen antropologian (Heller 2006, 2011; Jaffe 2009) näkökulmia.

2. Tekstiäni ovat eri vaiheissa kommentoineet Mia Halonen, Anne Mäntynen ja Anna Solin, joille esitän lämpimät kiitokset oivaltavista kommentteista ja yhteisistä keskusteluista. Kiitän Virittäjän päätoimittajaa Anne Mäntystä arvokkaista muokkauksehdotuksista sekä Virittäjän kahta nimetöntä arvioijaa

eri kielet ovat päätyneet puhujan kielirepertuaariin, miten hän on kokenut inarinsaamen arvon ja funktionaalisuuden eri elämäntilanteissa eri aikoina ja miten hän kytkee omat kokemuksensa laajempiin kieli-ideologiaan prosesseihin? Artikkelin tavoitteena on myös aikaisempaan tutkimukseen nojaten kehittää sellainen teoreettis-metodinen tapa lähestyä kieli-ideologiaa prosesseja, joka ottaa samanaikaisesti huomioon laajat historialliset ja yhteiskunnalliset kieli-ideologiat sekä toisaalta kielenkäyttäjän vuorovaikutuksessa ja lokaalisessa kontekstissa kokemat ja tuottamat yksilölliset kieli-ideologiset prosessit – niin, että kielenkäytön mikrotaso ja tilanteen makrotaso ovat erotamattomasti yhteydessä toisiinsa. Yhden tällaisen lähestymistavan tarjoaa neksusanalyysi (Scollon 2001; Scollon & Wong Scollon 2004), jota soveltaen tarkastelen sitä, miten kieli-ideologiat rakentuvat sekä yksilöllisesti että yhteisöllisesti, aina dynaamisesti ja prosessinluonteisesti.

Esittelen luvussa 2 kieli-ideologian käsitettä monikielisessä vähemmistöyhteisössä, minkä jälkeen (luku 3) kuvaan neksusanalyysin soveltamista kieli-ideologioiden tutkimukseen sekä erityisesti kielielämäkerran tarkasteluun. Sen jälkeen analysoin kolmea toisiinsa kytkeytyvää diskurssia tarkasteltavana olevassa kielielämäkerrassa (luku 4). Lopuksi pohdin kieli-ideologioita toiminnassa sekä neksusanalyysin antia ja rajoituksia tämältyyppisessä tutkimuksessa.

2 Dynaamiset kieli-ideologiat vähemmistöyhteisössä

2.1 Risteävät kieli-ideologiat

Monikielisten tilanteiden ja käytänteiden kompleksisuutta voi Scollonin ja Wong Scollonin (2001, 2004) ajatuksia mukaillen kuvata *risteävien kieli-ideologioiden* käsitteellä. Kieli-ideologian määrittelyssä hyödynnän aikaisempia tutkimuksia kieli-ideologioista monikielisissä yhteisöissä (Blommaert toim. 1999; Gal 2006; Heller 2006; Hill 2002; Jaffe 2007; Kroskirty & Field toim. 2009) ja ymmärrän kieli-ideologiat kieltä, sen käyttämistä ja käyttäjiä koskevinä dynaamisina diskursiivisina määritelmänä ja kuvauksina. Vaikka kieli-ideologiat ovat juurtuneet historiallisiin käyttöyhteyksiin, ne ovat kuitenkin aina lokaalisesti tuotettuja ja yksilöllisesti koettuja. Kieli-ideologiat rakentuvat ja muokkautuvat siis yhtäaikaaisesti yhteisöllisesti ja yksilöllisesti.

Kieltä koskevat tiedot ja käsitykset kuitenkin muuttuvat ja muokkaavat samalla sitä, minkä näemme keskustelun kohteena ja miten sen muotoilemme (Agha 2007). Ymmärrämme kielen niiden ideologioiden puitteissa, joissa siihen liittyvä tieto ja kokemukset jäsenyivät. Kielikäsitysten jatkumot ja repeytymät syntyvät ja toimivat laajempien historiallisten, poliittisten ja taloudellisten prosessien ja vuorovaikutustilanteiden risteymissä. Taustalla voi nähdä kriittisen diskurssitutkimuksen intressin: avata rationaalisuuden historiallisuus, moninaisuus, järjestäytyminen ja mahdolliseksi tuleminen (vrt. Foucault 2010 [1977–1978]). Risteävien kieli-ideologioiden ajatus viittaa usei-

---

lausunnoista. Erityisen lämmin kiitos toiselle arvioijalle rakentavista ja asiantuntevista kommentteista, jotka koskivat niin artikkelin teoreettisia käsitteitä, analyttisiä huomioita kuin sen rakennettakin.

den kieli-ideologioiden – ja siten myös erilaisten rationaalisuuksien, joita erilaiset diskurssit ilmentävät, – samanaikaiseen läsnäoloon.

Kieli-ideologiat ovat seuraamuksellisia: ne materiaalistuvat arjen kielenkäytössä, muokkaavat kielipolitiikkaa ja vaikuttavat kielten ja niiden puhujien asemaan, jopa taloudellista tukea myöten (Moore, Pietikäinen & Blommaert 2010: 3–4). Vastavuoroisesti kielellinen toiminta, kielelliset valinnat ja esimerkiksi kielipoliittiset linjaukset muokkaavat ajan saatossa kieli-ideologioita. Kieltä koskevat määritelmät, kategoriat ja kuvaukset ovat sillä tavalla todellisia, että ne vaikuttavat ihmisten konkreettisiin kieli-käytänteisiin ja kielenkäyttömahdollisuuksiin. Voikin ajatella, että kieli-ideologioiden tarkastelu on tärkeä osa jokaisen kieliyhteisön ja kielenkäyttötilanteiden tutkimusta.

Esimerkiksi sadan viime vuoden aikana saamen kieliä ovat muokanneet risteävät kieli-ideologiset prosessit, jotka jatkuvat yhä. Yhtäältä saamen kielten vahvaa asemaa kieliyhteisön arjen käyttökielenä on horjuttanut 1900-luvun alusta alkaen kansallistalvion syntymiseen ja vahvistamiseen liittyvä yksikielisyyden ideologia, joka korosti kansalliskielten asemaa muun muassa koulutuksessa ja työelämässä (Aikio-Puoskari 2002: 94–98). Muuttuneessa tilanteessa saamen kielet alkoivat tästä ideologisesta lähtökohdasta tarkasteltaessa näyttää aiempaa tarpeettomammilta ja hyödyttömämmiltä. Toisaalta suomenkielistämisen vastavoimana toimiva saamen kielten elvytystoiminta on puolestaan korostanut niiden arvoa kielten joukossa ja kielellisten oikeuksien näkökulmaa. Lisäksi globalisaatioon liittyvä ihmisten, kielten ja käytänteiden liikkuvuus muokkaa uudella tavalla saamenmaan monikielisyyttä ja saamen kielten asemaa (vrt. Seurujärvi-Kari 2000, 2012 sekä Pietikäinen 2010b erityisesti mediasta ja turismista). Esimerkiksi tietyissä populaarikulttuurin yhteyksissä saamen kielet ovat arvostettuja ja ”cooleja” erottumisen resurssija (Pietikäinen, painossa).

Näkemykset kieli-ideologioista risteävinä prosesseina korostaa niiden dynaamisuutta: käsitykset kielten välisistä suhteista sekä kielten arvosta ja funktionaalisuudesta vaihtelevat niin ajallisesti kuin vuorovaikutustilanteesta ja puhujasta toiseen. Se, mitä pidetään tietyssä tilanteessa, tietynä ajankohtana tai tietyillä henkilöillä arvostettuna ja tavoiteltavana kielenkäyttönä, voikin toisessa tilanteessa tai ajassa näyttäytyä vaillinaisena tai toimimattomana tai jonkun muun puhumana sopimattomana tai ”vääränä”. Dynaamisuus näkyy myös siinä, että kun on kyse kieli-ideologioiden muuttumisesta ja tilanteisuudesta, on usein tarkoituksenmukaista puhua kieli-ideologisista prosesseista. Tämä tarkoittaa sitä, että kieli-ideologiat muodostuvat ja vaikuttavat vuoropuhelussa kieltä koskevien käsitteiden ja käytänteiden kanssa. Dynaamisuus havainnollistaa myös kieli-ideologioiden samanaikaista tilanteisuutta ja pysyvyyttä: samalla kun kieli-ideologinen toiminta tietyissä tilanteissa ja kielikäytännöissä on ainutlaatuista, on siinä myös jatkuvuutta. Samoja kieli-ideologisia elementtejä on käytetty jossain muusakin tilanteessa ja käytetään vastaisuudessakin. Kieli-ideologioissa kaikuva kaikki aikaisemmat ja tulevat käyttötilanteet samalla kun niitä parhaillaan muokataan ainutlaatuisiksi tietyissä kielikäytännöissä. Tästä näkökulmasta kaikki kielenkäyttö on kieli-ideologista, joskin usein se ”oma” tai ”virallinen” kieli-ideologia on ainakin itselle näkymätön tai vaikeasti havaittavissa ja reflektoitavissa.

2.2 Kieli-ideologiset risteymät monikielissä vähemmistöyhteisöissä

Monikielisyys, varsinkin uhanalaisten kielten kontekstissa, tuo usein esiin monia kieli-ideologisia kysymyksiä ja kipupisteitä (ks. esim. Duchêne & Heller toim. 2007; Kroskity & Field toim. 2009; Jaffe 2006). Näitä ovat esimerkiksi kielten (murre/kieli, standardi/arkikielinen, uhanalainen/elvytetty) ja puhujien (syntyperäinen, äidinkielinen, kielenoppija, kielen elvyttävä, uusi puhuja) välisten suhteiden määritelmät. Kieli-ideologisen väittelyn ytimessä on kysymys eron tekemisestä ja rajojen vetämisestä: mihin rajat eri kielimuotojen ja erilaisten kielenkäyttäjien välillä milloinkin laitetaan ja kuka siitä saa päättää? Tyypillisesti kielestä, sen käyttäjistä ja siihen liittyvistä rajoista ja kategorioista on vallalla useampi diskurssi, joiden avulla kukin pyrkii määrittelemään kielen ja siihen liittyvät muut käsitteet oman logiikkansa ja ehtojensa mukaisesti (ks. tark. luku 3).

Vähemmistökieliset yhteisöt ovat lähes väistämättä monikielisiä, mikä on seurausta yhteisön historiasta, mutta toisaalta myös nykyarjesta, jossa harvoin yksin vähemmistökielillä saa asioitaan toimitetuksi. Esimerkiksi Suomen saamelaiset puhuvat kaikki suomea, ja saamen äidinkielekseen ilmoittaneiden henkilöiden lukumäärä on laskenut kaikkien Suomessa puhutun kolmen saamen kielen kohdalla (*Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi* 2012: 15–17). Saamenmaa on vanhastaan ollut monikielinen alue, jossa ihmiset osana liikkuvaa elämäntapaa ja kaupankäyntiä osasivat useampaa saamen kieltä ja naapurimaiden kieltä (Lindgren 2000: 23–24). Valtakielenä ovat tulleet osaksi saamelaisyhteisön kielikäytänteitä esimerkiksi avioliittojen ja sukulaissuhteiden kautta sekä erityisesti toisen maailmansodan jälkeen koulujärjestelmän, elinkeinoelämän muuttumisen ja siten uudenlaisten kielitarpeiden syntymisen myötä (Hirvonen 1999; Aikio-Puoskari 2002). Nykyiseen monikielisyysyteen liittyvät myös useat turismin, median ja teknologian tuomat kielet, etupäässä englanti, mutta myös muita kieliä (Pietikäinen, Huss, Laihiala-Kankainen, Aiko-Puoskari & Lane 2010: 2). Monikieliseen arkeen kuuluu myös se, että arviolta yli puolet saamelaisista asuu pohjoisen saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella ja siten ilman lain turvaamia saamenkielisiä palveluita (*Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi* 2012: 14). Saamen kieltä myös opitaan ja opiskellaan virtuaalisesti ja perinteisemmin koulunpenkillä niin äidinkielenä kuin myös toisena, vieraana ja elvytettynä kielenä (vrt. esim. Laitinen 2012: 101–102).

Arkipäiväisyydestään huolimatta monikielisyys on usein kieli-ideologinen kipupiste vähemmistökielisyhteisöissä. Monikielisyys mielletään usein seuraukseksi valtakielen ”tunkeutumisesta” vähemmistökielen alueelle ja tämän muuttumisesta ”vähemmistökieleksi”. Vähemmistöyhteisön näkökulmasta monikielisyys voi tarkoittaa kielen puhujien määrän vähentymistä, kielen käyttöalueiden kapenemista ja jonkin muun, usein valtakielen, käyttämistä arjessa. Toisaalta myös yhteisön sisäinen monikielisyys voi tuoda haasteita: kuinka tasapainoilla vähäisin resurssein esimerkiksi Suomessa puhuttujen kolmen saamen kielen puhujien oikeuksien ja kielikäytänteiden kesken ja turvata kaikkien oikeudet? Käytännössä monikielisyys vähemmistöyhteisöissä tarkoittaa monenlaisia, päivittäisiä kielivalintoja ja vaihtoehtojen puntaroimista. Tätä on kieli-ideologioiden arki. Jo kielivarieteetin nimeäminen murteeksi tai kieleksi, enemmistö- ja vähemmistökieleksi, ensimmäiseksi tai toiseksi kieleksi tai äidinkieleksi ja vieraaksi

kieleksi ovat kaikki kieli-ideologisia määrittelyjä, joita testataan ja muokataan monikielissä vähemmistökielilyhteisön kielikäytänteissä (vrt. Gal 2006; Kroskirty & Field toim. 2009; Kunnas 2006; Söderholm 1998). Tästä näkökulmasta monikielisyys haastaa ja heiluttaa kieleen liittyviä käsityksiä.

Yksi tapa kytkeä kieli-ideologiset prosessit ja kielenkäyttäjän kielikäytänteet toisiinsa on kielirepertuaarin käsite. Se lähtee liikkeelle kielenkäytöstä ja viittaa koko siihen kielten ja kielenkäyttötapojen valikoimaan, joka henkilöllä on käytössään vuorovaikutustilanteessa (Hymes 1996: 33). Kysymys ei ole niinkään kielitaidosta sinänsä, vaan vuorovaikutusresurssien – kielten, diskurssien, tyylien, ilmausten, genren – arvostuksesta ja funktionaalisuudesta eri tilanteissa (Blommaert 2008: 43–47, 68–73; Dufva & Pietikäinen 2009: 5–7; Pietikäinen 2010a: 14–17). Jollakin kielellä voimme toimia sujuvasti monissa tilanteissa, toisella tulemme toimeen tutussa ympäristössä ja kolmatta voimme hyödyntää lähinnä rituaalinomaisesti. Oman kielirepertuaarin hyödyntämiseen vaikuttavat kielenkäyttäjän omat käsitykset ja kokemukset siitä, mitä resursseja itse voi, osaa ja saa käyttää (vrt. Aro 2009; Dufva 2006). Monikielisyssä vähemmistöyhteisössä puhujan kielirepertuaari ja sen hyödyntäminen kytkeytyvät tiiviisti kielilyhteisön näkemyksiin muun muassa siitä, kuka saa ja voi olla vähemmistökielen puhuja, mihin vähemmistökieltä voi käyttää ja kuka näistä asioista saa päättää.

Kielirepertuaarin avulla voi tarkastella myös sitä, millä tavoin eri kielet ovat tulleet osaksi puhujan kielivarantoa: mitkä ovat perheen, asuinpaikan, koulun tai työn mukana tulleita, mitkä taas perustuvat vapaaehtoiisiin valintoihin tai sattumiin? Tässä näkyy se, miten kielirepertuaari-käsite liittyy näkemykseen kielestä ideologisten prosessien ytimessä ja tilanteisesti paikantuneena resurssina: kielikäytänteet eivät ole vain omien valintojen summa, vaan osa valinnoista on kieliympäristön tuottamia. Tästä näkökulmasta kielet ovat oman historiansa ja käyttötapojensa muokkaamia resursseja (Hymes 1996). Koska prosessit, käytänteet ja kokemukset ovat erilaisia eri paikoissa, eri aikoina ja eri ihmisillä, myös monikielisyys, sen ilmenemismuodot ja kiistakysymykset vaihtelevat. Nämä toisiinsa kytkeytyvät, ajallisesti ja tilanteisesti vaihtelevat prosessit, käytänteet ja kokemukset muodostavat emergentin systeemin, jonka tarkastelu vaatii monitieteistä ja monitahoista lähestymistapaa.

3 Koettu, kerrottu ja muokattu kieli-ideologia: neksusanalyysi

3.1 Diskurssintutkimuksen teoreettis-metodisia siirtymiä

Tarkastelen tässä artikkelissa saamen kieliin ja monikielisyyteen liittyviä kieli-ideologisia prosesseja yhden monikielisen inarinsaamenpuhujan kertomana ja kokemana. Artikkelin tavoite ja toteuttamistapa liittyvät useampaan viimeaikaiseen teoreettiseen ja metodiseen siirtymään diskurssintutkimuksessa. Näkemys kieli-ideologioiden muokautumisesta kielenkäyttäjän arjessa nivoutuu sellaisiin siirtymiin, joissa tarkastelun kohteena ovat arjen kielikäytänteet ja kielenkäyttäjät. Jo 1960- ja 1970-luvuilla tapahtunut *kielellinen käänne* näki kielen samanaikaisesti niin ympäristöämme rakentavana kuin myös sen määrittelemänä merkitysjärjestelmänä. Näin myös kieli on käyttäjis-

tään riippuvainen, tilannesidonnainen, seurauksia tuottava ja olennainen osa sosiaalista elämäämme (ks. tark. esim. Fairclough 1992; Blommaert 2005). Sama ajatus jatkuu sellaisissa meneillään olevissa soveltavan kielitieteen ja diskurssintutkimuksen tutkimusalueiden siirtymissä, joita on nimetty muun muassa *käytänteiden käänteeksi* (Pennycook 2010) ja *etnografiseksi käänteeksi* (Jacobs & Slembrouck 2010). Tästä näkökulmasta tarkasteltuna kieli-ideologiat nähdään seuraamuksellisena, tilanteisena ja muutuvana diskursiivisena toimintana.

Teoreettisesta siirtymästä seuraa myös uudentyyppisiä metodisia kokeiluja ja ratkaisuja. Esimerkiksi 2000-luvulla kehiteltyjä, kriittiseen diskurssintutkimukseen liittyviä monitieteisiä viitekehyksiä yhdistää halu tarkastella yhtäaikaisesti yksittäistä ja tilanteista kielenkäyttöä sekä laajoja ja pitkittäisiä prosesseja ja kehityskaaria. Samalla on myös pyritty vastaamaan varhaisempaan, 1980- ja 1990-lukujen kriittistä diskurssianalyysiä koskevaan kritiikkiin, joka koskee muun muassa tutkimuksen mikro- ja makrotason yhdistämistä, aineiston ja analyysin historiattomuutta sekä käsitteiden ja analyysitapojen deterministisyyttä (ks. esim. Blommaert 2005; Slembrouck 2001; Toolan 1997; Widdowson 1998; Pietikäinen 2000). Viimeaikaisessa kriittisessä diskurssintutkimuksessa haasteeseen on tartuttu tuomalla yhteen muun muassa sosiolingvistiikkaa, monipaikkaista etnografiaa ja erilaisia diskurssintutkimuksen perinteitä (Blommaert 2008; Heller & Pujolar 2009; Jaffe 2007; Pietikäinen, painossa; Scollon 2001) sekä yhdistämällä diskurssintutkimuksen ja sosiokulttuurisen tutkimuksen lähtökoh-
tia (Dufva & Pietikäinen 2006). Kaikissa edellä mainituissa lähestymistavoissa tutkimuskohteen painopiste on siirtynyt yhteisöstä, identiteetistä ja representaatioista kielelliseen toimintaan ja siihen vaikuttaviin prosesseihin ja kehityskulkuihin, arjen kielikäytänteisiin ja kielenkäyttäjän kokemuksiin. Tärkeäksi ovat tulleet myös merkityksenannon resurssien kierrättämisen ja uudelleenkäyttämisen ehdot, käytänteet ja kehityskulut.

Tämän artikkelin lähtökohdat ja tavoitteet ovat yhteydessä edellä kuvattuihin, kriittisen diskurssintutkimuksen teoreettisiin ja metodisiin siirtymiin. Sovellan monikielisen inarinsaamenpuhujan, jota tässä kutsun Anteroksi³, kielielämäkerran analyysissä neksusanalyysiä (Scollon 2001; Scollon & Wong Scollon 2003, 2004). Tässä monitieteisessä tutkimusstrategiassa yhdistetään lingvistisen antropologian ja etnografian sekä kriittisen diskurssianalyysin ja vuorovaikutuksellisen sosiolingvistiikan analyysivälineitä. Tavoitteena on tarkastella kielellisen toiminnan ja siihen liittyvien ihmisten, objektien, kielellisten resurssien ja käytänteiden semioottista kiertokulkua tutkimuksen kannalta tärkeissä tilanteissa. Ron Scollonin (2001) *neksus*-käsitettä soveltaen Anteroon liittyvän aineiston voi nähdä monimutkaisena kokemuksen, elämänhistorian, vuorovaikutustilanteen ja toiminnan toisiaan leikkaavien kaarien kimpuna.

Antero on puolittain eläköitynyt Pohjois-Suomessa asuva inarinsaamelainen, jonka kielirepertuaariin kuuluvat inarinsaame ja suomi sekä jonkin verran muita kieliä.

3. Antero on antanut luvan olla tunnistettavissa esimerkiksi paikan tai asia yhteyden kautta. Myös hänen oikean nimensä käyttö olisi ollut mahdollista. Hän on lukenut artikkelin edellisen version ja antanut hyväksyntänsä sen julkaisemiselle. Olen tässä artikkelissa muuttanut välittömään tunnistamiseen johtavat tiedot, jotta tutkittavana oleva ilmiö, kieli-ideologiset prosessit, korostuu ja yksittäisen henkilön henkilöllisyys siirtyy taka-alalle.

Uhanalainen alkuperäiskieli inarinsaame on yksi kolmesta Suomessa puhutusta saamen kielestä, ja sillä arvioidaan olevan noin 350 puhujaa (ks. esim. Huss 2006; Olthuis 2000, 2003; Pasanen 2004). Antero on elänyt koko ikänsä saamelaisalueella ja kokenut alueen ja sen alkuperäiskielten viime vuosikymmenien muutokset. Monikielisenä inarinsaamenpuhujana Antero navigoi erilaisten kieli-ideologioiden risteymissä. Arjessa kieli-ideologiat vaikuttavat esimerkiksi mahdollisuuksiin ja motivaatioon valita tietty kieli tai kielet koulutuksen, työ- tai perhe-elämän kieliksi. Myös oman kielitaidon arviointi ja arvostaminen sekä halu tai velvoite käyttää tiettyä kieltä esimerkiksi omien lasten kanssa tai julkisuudessa ovat yhteydessä kieli-ideologioihin. Ne organisoivat ja jäsentävät käsityksiä kielestä ja sen käytöstä, ja kielenkäyttäjät omassa toiminnassaan hylkää, muokkaa ja luo näitä käsityksiä. Voi siis ajatella, että kieli-ideologiat ovat kielenkäyttäjien muokkaamia ja niitä voi ja on hedelmällistä tarkastella nimenomaan kielenkäyttäjän arjessa.

Anteroon liittyvää aineistoa on kerätty vuodesta 2008 lähtien osana laajempaa, meneillään olevaa hanketta, jossa hyödynnetään sekä neksusanalyysejä että monipaikkaista etnografiaa monikielisten vähemmistökielilyhteisöjen tarkastelussa. Monikielisyys ja periferia -projektissa⁴ aineistoa on kerätty useassa maantieteellisessä, institutionaalisessa ja kielenkäytön kontekstissa haastatteleamalla, havainnoimalla ja keräämällä diskursiivista aineistoa (mm. julkisia dokumentteja, media- ja mainosaineistoa). Niinpä esimerkiksi Anteroa on haastateltu ja havainnoitu näinä vuosina hänen arjessaan useampaan kertaan eri tilanteissa. Lisäksi on kerätty häneen ja hänen elämänsä piiriinsä liittyvää julkista diskursiivista aineistoa. Aineistonkeruu ja kentällä olo on oman, yli kymmenen aikana kertyneen kokemukseni perusteella aina yhteistoiminnallista toimintaa, jota ohjaavat eettisyys ja yhdessä sovitut pelisäännöt esimerkiksi siitä, mitä tutkittavaan aineistoon lopulta sisällytetään, miten siitä raportoidaan ja miten henkilö ja tapahtumat anonymisoidaan (ks. esim. alaviitettä 3). Aineistonkeruu perustuu vähintään kahden toimijan, tutkijan ja tutkittavan, väliseen vapaaehtoiseen vuorovaikutukseen, johon vaikuttavat ajan ja paikan lisäksi muun muassa molempien ikä, etninen tausta, sukupuoli, aikaisemmat kokemukset, kieli ja valta-asetat. Sarivaara (2012: 119) puhuu narratologisessa tutkimuksessaan statuksettomista saamelaisista tutkimuskumppaneista viitatessaan henkilöihin, jotka halusivat jakaa omat elämäntarinsaan tutkijan kanssa. Elämäkerrallisen aineiston voi näin nähdä pikemminkin luotuna kuin valmiina löydettävänä (vrt. esim. Huttunen 2010). Lisäksi nyt käsillä oleva aineisto on myös vuoropuhelua valtaväestöön kuuluvan tutkijan ja kielivähemmistöön kuuluvan tutkittavan välillä.

Anteron käytänteiden, kokemusten ja kertomusten kautta hahmottuvasta kielielämäkerrasta voi identifioida ja tarkastella läsnä olevia kieli-ideologisia prosesseja, jotka organisoivat ja muokkaavat hänen kielikäytänteitään. Aineistosta piirtyvä kielielämäkerta⁵ tarjoaa myös mahdollisuuden tutkia, miten Antero kokee kieli-ideologiset kä-

---

4. Monikielisyys ja periferia -hanke (www.peripheralmultilingualism.fi) on Suomen Akatemian rahoittama tutkimusprojekti (2011–2015), jossa tarkastellaan monikielisyttä saamen-, iirin-, kymrin- ja korsikankielisissä yhteisöissä. Hanketta edelsi Pohjoinen monikielisyys -hanke (Suomen Akatemia 2008–2011, www.northernmultilingualism.fi). Anteroon liittyvää aineistoa on kerätty molemmissa hankkeissa.

5. Kielielämäkerrallista lähestymistapaa on sovellettu myös esimerkiksi kielenoppimisen tutkimuk-

sitykset ja kategoriat omassa arjessaan. Neksusanalyysin avulla pyrin tarkastelemaan kielenkäytön yksilöllisesti ja yhteisöllisesti rakentunutta luonnetta: yhden kielenkäyttäjän ainutlaatuisia ja tilanteisia kielikäytänteitä suhteessa laajempiin prosesseihin ja rakenteisiin. Tässä artikkelissa olen valinnut Anteron kielielämäkerran erilaisten kokemusten ja prosessien solmukohdaksi.

3.2 Anteron kielielämäkerta kieli-ideologisena solmukohtana

Luonnehdin seuraavaksi lyhyesti neksusanalyysii ja esittelen sen soveltamista Anteron kielielämäkerran kieli-ideologiseen analyysiin. Anteron kielielämäkerran voi nähdä kieli-ideologisena solmukohtana, jota analysoimalla voi identifioida ja tutkia elettyjä ja koettuja kieli-ideologisia prosesseja nivoutuneena tiettyihin kielisiin (erityisesti inarinsaame, muut saamen kielet, suomi), paikkaan (Ylä-Lappi) ja historialliseen ajanjaksoon (neljäkymmentäluvun lopulta tähän päivään). Kielikokemusten ja -käytänteiden jäsentäminen kielielämäkerran avulla tuo esiin kertojan henkilökohtaisen näkemyksen ja suhteen eri kielisiin. Se kuvaa hänen pyrkimyksiään ja tapojaan toimia monikielisessä ympäristössä, jossa erilaiset kieli-ideologiat, kielipolitiikat ja normit muokkaavat kielten käyttöä. Kielipolitiikan ja normien käsitteet liittyvät läheisesti kieli-ideologian käsitteeseen. Siinä missä kielipolitiikka tarkoittaa kielen ja yhteiskunnan välisten suhteiden järjestämistä tietoisilla toimilla esimerkiksi lainsäädännön, rahoituksen ja statussuunnittelun avulla (ks. esim. Lappalainen, Sorjonen & Vilkuna toim. 2010), kielinormilla puolestaan viitataan usein kirjoitetun yleiskielen standardin mukaisiin sääntöihin esimerkiksi oikeinkirjoituksesta (ks. esim. Mäntynen 2012; Solin 2012). Kieli-ideologiat voidaan nähdä näiden eksplisiittisten kieltä ja sen käyttöä ohjaavien pyrkimysten taustalla. Samanaikaisesti kielellinen toiminta vaikuttaa ajan saatossa kieli-ideologioihin. Tässä mielessä näiden käsitteiden välisen suhteen voi nähdä vastavuoroisena ja dialogisena.

Tämän artikkelin näkökulmasta tärkeää on siis se, että kielielämäkerran tutkiminen on yhtäaikaista kieli-ideologisten prosessien mikro- ja makrotason tutkimista eikä kielenkäyttöä jaeta teoreettisesti tai analyttisesti erikseen mikro- ja makrotasolle. Analyttisessä mielessä nämä tasot on tavattu erotella, vaikka jakoa on kritisoitu muun muassa siitä, että kielenkäytön mikro- ja makrotasoja on haasteellista – ja väliin myös hedelmätöntä – paikantaa ja erottaa toisistaan monissa nykyisissä kompleksisissa ja dynaamisissa kielenkäyttötilanteissa (ks. esim. Blommaert 2007; Pennycook 2010; Scollon & Wong Scollon 2004). Viimeaikaisissa sosiolingvistiikan, diskurssintutkimuksen ja etnografian näkökulmia soveltavissa tutkimuksissa on kehitelty toisenlaisia lähestymistapoja monimuotoisen kielenkäytön tarkasteluun. Näissä lähestymistavoissa lähtökohtana on erilaisten resurssien liikkuminen erilaisissa konteksteissa ja yhteentuleminen tilanteissa ja paikallistuneessa kielellisessä toiminnassa, johon vaikuttavat historialliset, poliittiset ja taloudelliset prosessit. Tarkasteluissa on hyödynnetty muun muassa skaalan (Blommaert 2007), liikkuvuuden (Heller 2011), neksuk-

---

sessä (ks. esim. Kalaja, Menezes & Barcelos toim. 2008) ja kieli-identiteetin tarkastelussa (ks. esim. Pavlenko 2005, 2007).

sen (Scollon & Wong Scollon 2004) ja rihmaston (Pietikäinen, painossa) käsitteitä. Myös tämä artikkeli sijoittuu näihin viimeaikaisiin kehittäelyihin hyödyntäessään Anteron kielielämäkerran kieli-ideologisessa tarkastelussa neksusanalyysiä sekä rihmaston käsitettä. Pyrin seuraavaksi kuvaamaan näitä ja omaa sovellustani käsillä olevaan aineistoon tarkemmin.

Sana *neksus* on peräisin latinasta, ja se viittaa sekä keskukseen että yhteyteen. Tätä kaksoismerkitystä haetaan myös neksusanalyysissä, jossa neksus ymmärretään seuraavasti:

A nexus (of practice) can be understood as a point at which historical trajectories of people, places, discourses, ideas, practices, experiences and objects come together to enable some action which in itself alters those historical trajectories in some way as those trajectories emanate from this moment of social action (Scollon & Wong Scollon 2004: 159).

Yksinkertaistaen neksuksen voi ymmärtää kahden idean tai objektin linkiksi, joka puolestaan kytkee ne osaksi muita verkostoja. Neksusanalyysi on näiden kytkentöjen ja kimppuuntumisten analyysiä (Scollon & Wong Scollon 2004: ix). Määritelmässä kaikkua kriittisen diskurssintutkimuksen kantava ajatus kielenkäytön ja toiminnan toisiaan muokkaavasta luonteesta (ks. tark. esim. Foucault 1994 [1966]; Fairclough 1992; Pennycook 2010; Pietikäinen & Mäntynen 2009): merkitykset ja käsitykset rakentuvat, otetaan haltuun ja niitä muokataan vuorovaikutustilanteissa, jotka puolestaan ovat osa laajempia prosesseja ja käytänteitä. Neksusanalyysissä kielenkäyttöä ei jaeta kielen ulkoiseen ja sisäiseen, mikroon ja makroon, tiettyihin tasoihin tai etukäteen valikoituihin kielenpiirteisiin. Sen sijaan tavoitteena on tarkastella valittua sosiaalista toimintaa (kuten kieli-ideologisia prosesseja) tutkimuksen kannalta relevantissa kielenkäytön solmukohdassa (esimerkiksi Anteron kielielämäkerta), jossa risteävät erilaiset resurssit (esimerkiksi kielet, genret, tyylit, diskurssit), jotka puolestaan muokkaavat tätä toimintaa tuodessaan mukaan aikaisempia merkityksiä ja käyttökonteksteja ja viedessään niitä tästä tilanteesta eteenpäin.

Neksusanalyysi on lähellä tiettyjä kriittisen diskurssintutkimukseen viitekehyksiä (mm. Fairclough 1992; Blommaert 2005) siinä mielessä, että myös sen keskiössä on kielenkäyttö kontekstissaan sekä kielenkäytön ehdot ja seuraamuksellisuus. Sen sijaan Scolloneiden esittelemä neksusanalyysi ei ainakaan eksplisiittisesti hyödynnä tiettyjen ranskalaisten filosofien, kuten Foucault'n, keskeisiä, kriittisessä diskurssintutkimuksessa usein sovellettuja käsitteitä ja ajatuksia muun muassa vallan diskursiivisuudesta ja diskurssien käsitteestä, erityisesti niiden olemassaolon ehdoista ja järjestäytymisen logiikasta. Uutta neksusanalyysissä on toiminnan painotus sekä uudenlaisten tutkimusperinteiden ja metodisten näkökulmien yhteentuominen: siinä yhdistetään vaihtelevasti muun muassa kriittisen diskurssinanalyysin (*discourses in place*), etnografian (*historical body*) ja vuorovaikutuslingvistiikan (*interaction order*) tutkimusstrategioita ja -menetelmiä. Tämän vuoksi neksusanalyysi pystyy, ainakin potentiaalisesti, huomioimaan perinteistä kriittistä diskurssianalyysia paremmin sekä kielenkäyttäjän toiminnan ja kokemukset että kielenkäytön tilanteisen ja ajallisen vaihtelevuuden ja

pysyvyyden. Halussa tarkastella tilanteista vaihtelevuutta ja ajallista muutosta näkyy neksusanalyysin yhtymäkohdat kriittiseen lingvistiseen antropologiaan, kriittiseen sosiolingvistiikkaan ja kriittiseen etnografiaan (ks. esim. Heller 2011; Jaffe 2009).

Jo tämä lyhyt kuvaus kertoo neksusanalyysin moninaisuudesta. Sitä onkin sovellettu monin tavoin tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu muun muassa kielimaiseman ja kielipolitiikan välistä suhdetta (Hult 2010; Pietikäinen, Lane, Laihiala-Kankainen & Salo 2011), identiteetin rakentumista kielenvaihdoksen kontekstissa (Lane 2010), intertekstuaalisuuden temporaalisuutta (Lassen 2008), neoliberalistisia diskursseja naistenlehdessä (Kauppinen 2011), vähemmistökielten muutosta (Pietikäinen 2010b, painossa) sekä multimodaalista, välitteistä diskurssia (Norris & Jones toim. 2006). Neksusanalyysin moninaisuus tarkoittaa sitä, että jokainen tutkija kvalitatiivisen tutkimuksen tapaan valikoi neksusanalyttisistä tutkimusorientaatioista ne työkalut ja analyysistrategiat, joiden avulla parhaiten saa aineistonsa analysoitua ja siten vastattua tutkimuskysymyksiinsä. Omassa sovelluksessaani hyödynnän diskurssien (*discourses in place*), kielenkäyttäjän kieli- ja elämähistorian (*historical body*) ja genrejen tarkastelua (*interaction order*). Hyödynnän Scolloneista poiketen mutta kriittisen diskurssintutkimuksen perinteitä jatkaen myös foucault'laisesta perinteestä ammentavaa diskurssien analysointia (ks. tark. jäljempänä; ks. myös esim. Fairclough 1992, 2003; Pietikäinen 2000, painossa; Kauppinen 2011). Diskurssien kytkeytymisien ja kierrättämisen tarkastelussa hyödynnän lisäksi filosofien Deleuzin ja Guattarin (1987) esittelemää rihmastollista logiikkaa. Tästä näkökulmasta diskurssit ovat rihmastoituneita eikä rihmastolla ole alkua tai loppua tai tasoja, vaan tutkija tarkastelee prosessien ja tapahtumien virtaavuutta ja kytköksiä, jotka eivät palaudu puhtaasti subjektiivisiin kokemuksiin tai objektiivoiutuun todellisuuteen (Deleuze 1992; Oksanen 2003). Diskurssien analyysin kriteerinä ei ole ”totuus” vaan kytkösten ja kimppuuntumisien historiallisuus ja tuleminen sekä niiden paikat, toteutumisehdot ja vaikuttavuus. Diskurssien tutkija vertautuu karttojen tekijään, joka täydellisen jäljentämisen sijaan kartoittaa reittejä, kierto- kulkua ja risteyksiä (vrt. Foucault 1994 [1966]). Kielielämäkerran tarkastelu tuo puolestaan mukaan etnografisen näkökulman, joka korostaa kertojan kokemuksia ja näkemyksiä. Mukana on myös tutkijan oma suhde kenttään, haastateltavaan ja aineistoon (ks. luku 3.1). Aineiston tarkastelu genren käsitteen avulla valottaa puolestaan vuorovaikutuksen järjestäytyneisyyttä. Ymmärrän tässä genren sosiaalisen ja diskursiivisen toiminnan vakiintuneeksi ja järjestäytyneeksi muodoksi, jonka käyttäjät tunnistavat ja joka jäsentää vuorovaikutusta (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 79–80). Genren voi myös Blommaertin (2005: 56–62) tavoin käsittää yhdeksi vuorovaikutuksen resurssiksi, joka kuvaa, millaisesta kielenkäyttötilanteesta milloinkin on kyse ja millaiset säännöt sitä jäsentävät. Tässä mielessä vuorovaikutuksessa läsnä olevat genret voidaan nähdä sen konteksteina. Nyt tarkasteltavana olevassa aineistossa keskeisiä genrejä ovat haastattelu ja narratiivit.

Monikielisen inarinsaamenpuhujan Anteron ja hänen kielielämäkertansa voi siis nähdä erilaisten kieli-ideologisten prosessien, hänen henkilöhistoriansa ja kieleen liittyvien kokemustensa rihmastona, jota jäsentävät tarkasteltavana olevan tilanteen (haastattelu, työpaikka) konventiot ja siinä mukana olevat genret. Näitä risteäviä prosesseja kuvataan ja analysoidaan neksusanalyysin kolmen toisiinsa linkittyvän ana-

lyysisyklin avulla: 1) *kartoittaminen* (*engaging with nexus of practice*), 2) *navigoiminen* (*navigating with nexus of practice*) ja 3) *muokkaaminen* (*changing the nexus of practice*). Nämä kolme sykliä muodostavat neksusanalyysin kolme peräkkäistä ja toisiinsa nivoutuvaa vaihetta, joilla kullakin on omat tehtävänsä ja tyypillisimmät metodiset strategiansa (ks. tarkemmin Scollon & Wong Scollon 2004: 152–178). Jokainen vaihe muodostaa olennaisen osan neksusanalyysia, ja kvalitatiivisen tutkimuksen mukaisesti kukin askel vaikuttaa siihen, miten seuraava sykli toteutetaan. Analyysin etenemistä ja logiikkaa voi havainnollistaa kameran objektiivin toiminnasta lainatulla lähennä ja loitonna (”zoom in and zoom out”; vrt. Hult 2010: 9) -metaforalla: kartoituksen jälkeen tutkijalla on käytössään ”kartta”, jonka tiettyyn, valittuun polttopisteeseen hän tarkentaa (*zoom in*) huomionsa ja jota hän analysoi yksityiskohtaisemmin. Tämä vastaa neksusanalyysin toista vaihetta eli navigointia. Kolmannessa vaiheessa tutkija toimii päinvastaisesti eli palaa tarkastelemaan koko karttaa (*zoom out*), mutta nyt sen uuden tiedon valossa, mitä edellisessä vaiheessa on saatu selville. Tässä viimeisessä vaiheessa löydökset kytketään osaksi laajempaa karttaa (tutkittava ilmiö, rihmasto) ja sitä tarkastellaan esimerkiksi toiminnan ehtoja ja seuraamuksia reflektoiden tai muutostarpeiden näkökulmasta. Olen soveltanut näitä syklejä tutkiessani Anteron elämäkertaa ja jäsenmän myös tekstiäni seuraavaksi niiden avulla.

3.3 Anteron kieli-ideologista rihmastoa kartoittamassa

Neksusanalyysi käynnistyy kartoituksella. Se tarkoittaa tutkimuskysymyksen kannalta keskeisten toimijoiden, käytänteiden ja vuorovaikutustilanteiden tunnistamista ja kartoittamista sekä tutkijan oman position identifioimista. Kartoituksen pohjalta tutkimustehtävä tarkennetaan ja valikoidaan analyysin työvälineet sen tutkimiseen. Kartoittaminen on samalla tutustumista tutkimuskenttään, omaan tutkimustehtävään ja tutkijaposition. Tyypillisiä kartoittamisen strategioita ovat erilaiset kyselyt, haastattelut, havainnoinnit sekä julkisten dokumenttien ja tekstien analyysit. Myös aikaisempi tutkimus voi auttaa löytämään ja valitsemaan omaa tutkimustehtävää ja -positiota.

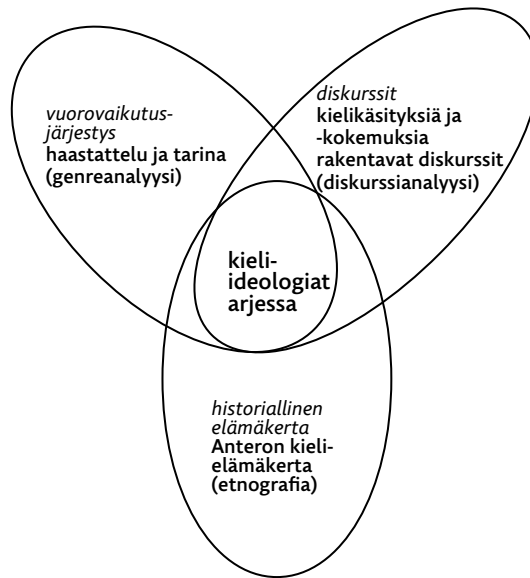
Anteron⁶ kohdalla kartoitusta on tehty osana laajempaa pohjoista monikielisyttä tarkastelevaa tutkimushanketta, joka koskee saamen kielten oikeudellisesta asemaa (Pietikäinen ym. 2010), saamen kielten muuttuvia arvostuksia ja toiminnallisuutta (Pietikäinen 2010b) sekä kieli-ideologisten prosessien kehittymistä Suomessa ja Venäjällä (Laihiala-Kankainen & Pietikäinen 2010). Anteron kielielämäkerta on osa laajempaa osatutkimusta monikielisten perheiden (n = 9 perhettä, 25 henkilöä) kieli-elämäkertoista, joita on kerätty Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä (Pietikäinen, Laihiala-Kankainen, Huss & Salo 2011). Anteron arjen kielikäytänteitä koskeva aineisto liittyy puo-

---

6. Anteroa koskevan aineiston ja tässä artikkelissa kuvatun neksusanalyysin taustalla on laaja Monikielisyys ja periferia -tutkimusprojekti, joka on kokonaisuudessaan tutkimusstrategialtaan neksusanalyyttinen. Tästä näkökulmasta Antero ja häntä koskeva aineisto ja analyysi ovat ikään kuin pienempi neksus laajemman neksuksen sisällä. Tämä on rihmastoituvien kielellisten käytänteiden ja neksusajattelun mukaista. Tämän vuoksi Anteroa koskeva aineisto liittyy projektin eri osatutkimuksiin (eri neksuksissa) ja häneen liittyvää aineistoa on kerännyt useampi tutkija; narratiivisen tutkimushaastattelun osana perhetutkimusta on tehnyt Hanni Salo, koulun ja turismin tutkimukseen liittyvät aineistot on kerännyt Sari Pietikäinen.

lestaan tutkimuksiin saamen kielten käytöstä turismissa ja koulutuksessa (Pietikäinen 2010b; Pietikäinen, painossa).

Neksusanalyysin monitieteisen lähtökohdan mukaisesti Anteron kielielämäkertaa tarkastellaan toimijoiden (etnografia), vuorovaikutusjärjestyksen (genreanalyysi) ja diskurssien (kriittinen diskurssintutkimus) näkökulmista. Toimijoiden etnografisessa tarkastelussa painottuu heidän elämänsä, kun taas vuorovaikutuksen järjestyneisyyden tutkimisessa tavoitteena on genreanalyysin avulla selvittää, miten ihmiset organisoivat ja säätelevät kielellistä toimintaansa tutkittavana olevassa vuorovaikutustilanteessa. Nyt tarkasteltavana olevaa aineistoa jäsentää narratiivinen tutkimushaastattelugenre. Kriittisen diskurssintutkimuksen avulla tarkastellaan, miten kielikäsitteitä diskursiivisesti rakennetaan, ylläpidetään ja muokataan niissä diskursseissa, jotka ovat mukana vuorovaikutustilanteessa. Pysin seuraavaksi lyhyesti Anteroa koskevan aineiston avulla kuvaamaan, mitä kolmen eri näkökulman analysoiminen neksusanalyysin kartoitusvaiheessa voi tarkoittaa. Kuvio 1 havainnollistaa neksusanalyysin sovellusta Anteron kielielämäkerran tarkastelussa.

Kuvio 1.
Neksusanalyysi Anteron kielielämäkerrasta.

Vuorovaikutusjärjestyksen näkökulmasta Anteron kielielämäkerta jäsentyy narratiivisen tutkimushaastattelun genressä. Tämä näkyy esimerkiksi vuorovaikutuksen rakentumisena haastattelijan ja haastateltavan kysymys–vastaus-pareiksi, joissa käsitellään haastattelijan esiintuomia aihepiirejä, jotka liittyvät elämäntapaan ja arkeen, kieleen, niiden oppimiseen ja käyttämiseen (vrt. Pöysä 2010; Ruusuvuori 2010). Anteron vastaukset sisältävät myös tarinoita, jolloin hänestä tulee kokenut ja elämää nähnyt tarinankertaja ja haastattelijasta hänen yleisönsä. tarinat näkyvät aineistoissa jaksoina, joissa Antero kuvaa tapahtumia ja kokemuksiaan ajallisesti etenevänä juonteena. Sa-

mallalla hän kytkee tapahtumia toisiinsa ja laajempiin kehityskulkuihin yhteisiä merkityksenantoresursseja hyödyntäen. Tässä on kertomuksen voima: se on yhtäaikaisesti oma ja yhteinen (vrt. Blommart & Dong 2010; Hyvärinen 2010; Pietikäinen & Mäntynen 2009).

Vuorovaikutuksen jäsentymisen tarkastelussa hyödynnetään myös etnografista aineistoa Anterosta turismityöntekijänä. Näissä tilanteissa vuorovaikutus organisoituu suhteellisen vakiintuneen elämys- ja kulttuurimatkailun käsikirjoituksen mukaisesti (vrt. Thurlow & Jaworski 2010). Siinä Anteron roolina on hoitaa saamenasussa poroja sekä neuvoa turisteja suopungin heitossa. Tässä artikkelissa en tarkemmin analysoi vuorovaikutuksen jäsentymisen rakentumista ja neuvottelua eri genrejen säännöistä ja normeista. Sen sijaan ymmärrän nämä genret Blommaertin (2005: 56–62) tapaan konteksteina, joissa kieli-ideologioita koskeva merkitysneuvottelu tapahtuu. Tästä näkökulmasta genret ja niiden konventiot rajoittavat ja mahdollistavat kielellistä toimintaa tutkitussa tilanteessa.

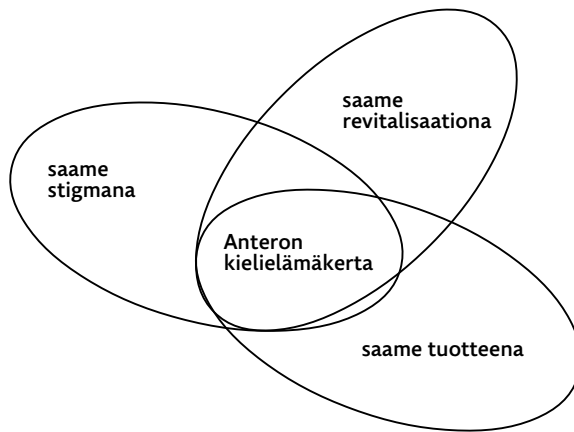
Anteron (kieli)elämänhistorian etnografinen tarkastelu kuvaa hänen elämänsä moninaisuutta ja vaiheita. Elämänsä aikana hän on kokenut monet saamen kielisiin liittyvät muutokset, kuten saamen kielen käytön marginalisoimisen suomalaisessa koulujärjestelmässä, saamen kielen ja kulttuurin revitalisaation vahvistumisen, saamen kielilain voimaantumisen ja saamelaisuuden arvonnousun muun muassa matkailussa. Hän on myös monikielisen perheen isä ja isoisä, mikä tarkoittaa kielivalintojen puntarointia ja erilaisia kielikäytänteitä arjessa. Ikänsä Ylä-Lapissa asuneena ja monessa eri ammatissa toimineena Antero on kokenut elinkeinorakenteen muutoksen luontais- ja maatalousvoittoisesta nykyisiin palveluvetoisiin elinkeinoihin. Nämä muutokset ovat vaikuttaneet myös saamen kielen ja kulttuurin asemaan, mikä puolestaan liittyy hänen työhönsä turismin parissa. Anteron kielielämäkerrassa hänen henkilökohtaiset kokemuksensa ja muistelmuksensa kytkeytyvät ympäröivän yhteisön ja yhteiskunnan muutoksiin ja rakenteisiin.

Diskurssien analyysi Anteron kielielämäkerrasta keskittyy kieltä koskevien käsitysten, kategorioiden ja normien diskursiivisen rakentumisen tarkasteluun. Käytän tässä diskurssien (*a discourse*) käsitettä, joka voidaan käsittää puheyhteisön jakamaksi, suhteellisen vakiintuneeksi käytänteeksi ymmärtää ja merkityksellistää tietty asia (saamen kieli) tai tapahtuma (kielen oppiminen) tietystä näkökulmasta (hyödyllinen versus hyödytön) (käsitteestä tarkemmin Fairclough 1992: 62–91; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 22–28). Näkemys hyödyntää ranskalaisen filosofin Michael Foucault'n (1994 [1966]) tunnettua ajatusta diskursseista käytänteinä, jotka systemaattisesti muokkaavat puhuntansa kohteita. Diskursseihin liittyvät kiinteästi myös ne historialliset, taloudelliset ja vuorovaikutukselliset olosuhteet ja ehdot, joiden alaisuudessa nämä tulevat mahdolliseksi. Yksinkertaistaen tämän voi ajatella tarkoittavan sitä, että esimerkiksi tietystä saamen kielestä on yhtä aikaa olemassa monta ”totuutta”, jotka tulevat enemmän tai vähemmän mahdollisiksi tiettyssä ajassa ja paikassa.

Tässä neksusanalyysin ensimmäisessä vaiheessa valitaan kartoituksen pohjalta tutkimuskohteen kannalta tärkeimmät diskurssit (*discourses in place*), joiden reittejä (*trajectories*) ja rihmastoa valitussa aineistossa tarkastellaan (Anteron kielielämäkerrassa, narratiivinen tutkimushaastattelu). Diskurssien paikantaminen ja nimeäminen on

oman kokemuksen mukaan usein hiljalleen eteenpäin menevä prosessi, jossa navigoidaan aikaisemman tutkimuksen ja käsillä olevalla aineiston välimaastossa. Deleuzelaista rihmastoajattelua soveltaen tärkeää eivät niinkään ole pisteet, vaan olennainen tapahtuu välissä, viivoilla ja kulkulinjoilla (Deleuze 1992). Diskurssit eivät ”löydy” valmiina, vaan niiden logiikan ja materiaalustumisen tavoittaminen aineistossa on analyysiprosessin tulos. Diskurssien kartoituksessa hyödynnän saamen kieliin ja pohjoiseen monikielisyteen liittyviä aikaisempia ja meneillään olevia tutkimuksia, joissa on tarkasteltu muun muassa saamen kielen revitalisaatioon ja uhanalaisuuteen, monikielisyteen ja tuotteistamiseen nivoutuvia diskursseja (Pietikäinen 2010b, painossa). Toisaalta olen tarkastellut Anteroon liittyviä aineistoja ja pyrkinyt aikaisemman tutkimuksen sekä nimenomaan Anteron aineiston avulla löytämään kertautuvia tihentymiä ja rationaliteetteja, joiden kautta Antero kuvaa kokemuksiaan ja käsityksiään saamen kielestä, sen arvosta ja funktionaalisuudesta sekä näihin liittyviä kategorioita ja normeja. Tämän kartoituksen pohjalta keskityn Anteron kielielämäkerrassa kolmeen risteävään diskurssiin, jotka olen nimennyt *saame stigmana*, *saame revitalisaationa* ja *saame tuotteena* -diskursseiksi (ks. tark. jäljempänä). Kullakin diskurssilla on oma logiikkansa, jonka mukaan saamen kielen arvo ja normisto rakentuvat. Diskurssien nimet pyrkivät kuvaamaan näitä logiikoita. Antero puolestaan voi asemoitua näihin diskursseihin eri tavoin esimerkiksi vahvistamalla, muokkaamalla tai haastamalla kunkin diskurssin rationaliteettia. Sekä diskurssien tarkastelussa että Anteron asemoitumisen selvittämisessä analysoin, miten Antero kielentää kokemuksensa ja toisaalta miten hänen kertomansa kytkeytyy hänen kielielämäkertansa sekä saamen kieliä ja muita vähemmistökieliä koskevaan diskurssien rihmastoon. Diskurssien analysoiminen ei näin ollen palaudu yksin siihen, mitä Antero sanoo, vaan analyysin matriisina on koko diskurssien rihmasto.

Ensimmäinen diskurssi kuvaa inarinsaamen ja laajemmin saamen kielten ja kulttuurin kehityskulkua arjen kielestä erottelevaksi ja jopa stigmatisoivaksi kategoriaksi. Tätä kutsun *saame stigmana* -diskurssiksi. Toinen diskurssi kytkeytyy edelliseen, mutta on sille vastakkainen, sillä siinä pyritään tietoisien kielen revitalisaatio toiminnan ja kielellisten oikeuksien kanssa uudelleen merkityksellistämään saamen kielten arvoa ja toiminnallisuutta aiempaa myönteisemmäksi. Tätä diskurssia voi kutsua *saame revitalisaationa* -diskurssiksi. Kolmas – ja edellisiin verrattuna uudempi – diskurssi kytkeytyy globalisaation mukanaan tuomiin kulttuuristen ja kielellisten resurssien tuotteistamiseen (vrt. Coupland toim. 2010; Heller 2003). Tässä diskurssissa saame näyttäytyy emblemaattisena eli vertauskuullisena resurssina, jota voi hyödyntää muun muassa markkinoinnissa, turismissa ja populaarikulttuurissa. Siitä voi käyttää nimitystä *saame tuotteena* -diskurssi. Nämä diskurssit eivät toimi itsenäisesti tai erillisinä, vaan ne nivoutuvat Anteron kokemuksiin. Ne saavat mielensä Anteron kertomana ja kokemana ja voimansa kytköksistä laajempiin prosesseihin. Kuvio 2 esittää näiden yhteen kietoutuneiden diskurssien risteytymisiä Anteron kielielämäkerrassa.

Kuvio 2.
Kolme diskurssia Anteron kielielämäkerrassa.

4 Navigointi Anteron kieli-ideologisissa risteymissä

Neksusanalyysin toisessa vaiheessa, jota kutsutaan navigoinniksi, tarkastelen etnografista otetta hyödyntäen, miten Antero diskurssien ja genrejen puitteissa kertoo, jäsentää ja merkityksellistää ympärillään olevia ja kokemiaan kieli-ideologisia prosesseja. Analyysin fokuksessa on, mitä Anterolle ja hänen kielilleen, erityisesti inarinsaamelle, tapahtuu näissä prosesseissa ja millaista kieli-ideologista työtä hän itse tekee.

4.1 Saame stigmana: arjen kielestä häpeän lähteeksi

Anteron varhaislapsuus toisen maailmansodan jälkeisessä Lapissa oli monikielinen, sillä hänen kertomansa mukaan inarinsaame ja suomi olivat perheen piirissä käytettyjä kieliä. Pohjoissaamea hän kuuli ja oppi jonkin verran sukulaisten pohjoissaamenkielisiltä puolisoilta sekä ohikulkevilta matkustajilta, jotka tavan mukaan matkoillaan poikkesivat ja yöpyivät taloissa. Antero kertoo seuraavasti:

- (1)⁷ Antero:
ootappa ku **mie mietin** miten **minä kerron** sen (.) no ensinnä kuitenkin **sillon** ko tosin olin (.) pieni ennen ko menin kouluu vielä (.) ni **sillohan** tosin **puhuin** täysin saamen kieltä ja tietenki suomeaki puhuin (.) kotona ja (1.5) **sitte**

7. Myös litterointi on aina kieli-ideologista toimintaa, sillä siinä muutetaan yksi modaliteetti toiseksi. Tässä muutoksessa tehdään monia valintoja, jotka vaikuttavat siihen, miten sekä asia että sen puhuja tulevat esitetyksi (ks. esim. Jaffe 2006). Tässä litteroinnissa olen pyrkinyt mukailemaan Anteron tapaa puhua siten, että en ole yleiskielistänyt hänen puhuntaansa vaan pyrkinyt kirjoittamaan hänen käyttämänsä murreilmaukset ja puhekielisyydet. Vuorovaikutuksen tasosta olen merkinnyt näkyväksi selkeät tauot (.), ajallisesti pitkät tauot (1.5) sekä naurun; sen sijaan muita prosodisia ominaisuuksia ei ole merkitty.

kyllä **kuulin** pohjoissaameaki puhuttavan siellä koska tosin (.) mun äitin (.) mm veljillä oli vaimona tuota (.) semmonen pohjoissaamelaine ja **sitte** (.) siihen aikaan ihmise kulki porolla (.) niin ne ei koskaan menny niin ku talon ohi ne kävi jokkainen kävi talossa jotka oli menossa johonki (.) niin ne puhu **sitte** (.) tietenki siellä (.) aina (.) sitä (.) aika paljon niin ku lemmenjokilaihet ja lismalaihet ko kulki (niin) ne puhu pohjossaamea.

Esimerkin 1 alussa Antero ottaa haltuun tarinankertojan aseman pohtiessaan, miten aloittaisi tarinansa lapsuutensa kielistä. Ottaessaan kertojan position Antero käyttää puhekielistä persoonapronominillista muotoa (*mie mietin, minä kerron*) ja itse kertomuksessa normitettua kirjakielistä pronominitonta muotoa (*puhuin, kuulin*). Lisäksi Antero on kiinnostavasti itse sekä puhuja että kuulija eli toimija kieli-ideologisissa prosesseissa. Esimerkki havainnollistaa tarinan lineaarista etenemistä (*sitte*) sekä sitä, miten Antero suhteuttaa ajan adverbiaalin *sillon* avulla kertomansa kokemukset lapsuutensa ajankohtaan, jolloin kieliympäristö oli toisenlainen. Anteron lapsuudessa oli tavallista, että perheissä ja kylissä saamenmaalla puhuttiin useampaa kieltä, jotka oli opittu kanssakäymisessä eri kieliä puhuvien henkilöiden kanssa (vrt. Lindgren 2000). Kielet tulivat siis puhujien repertuaareihin pikemmin epävirallisia reittejä pitkin kuin virallisesti koulun penkiltä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että useita kieliä puhuttiin ja ymmärrettiin mutta niitä kaikkia ei välttämättä osattu kirjoittaa.

Kieli-ideologisesta näkökulmasta tuolloista kielitilannetta voi luonnehtia heteroglossiseksi siinä mielessä, että saamen kielten rajat tai kielten puhujien kategoriat eivät olleet niin tarkkarajaisia tai politisoituneita kuin esimerkiksi nykyään. Pikemmin kielien käytön vaihtelu ja kategorisointi jäsentyivät maantieteellisesti, eri kylien ja asuinpaikkojen, jopa puhujan, mukaan. Tätä kuvaa esimerkissä pohjoissaamen kytkeminen pohjoissaamenkielisten kylien asukkaiden (*lemmenjokelaihet ja lismalaihet*) matkoihin ja kyläilyihin sekä sukulaisen vaimon kuvaaminen juuri kielen kautta (*vaimona tuota semmonen pohjoissaamelaine*). Heteroglossinen kieli-ideologia näkee kielen käytänteinä ja korostaa sen ilmaisullista ja kommunikatiivista tehtävää sekä monimuotoisuutta yhdenmukaisen lingvistisen muodon sijaan (ks. Dufva 2003; Jaffe 2007; Makoni & Pennycook 2007). Tästä näkökulmasta erilaiset sekoittuneet, hybridiset ja muokkautuvat kielikäytännöt ovat osa kielen olemusta. Näkemys kytkeytyy useiden monikielisten puhujien kokemuksiin, koska se tunnistaa monikieliseen elämään sisältyvän moninaisuuden, moniäänisyyden ja hybridisyyden (Kramsch 2009; Pietikäinen ym. 2008). Samanaikaisesti kun käytännöt ovat sekoittuneita ja hybridisiä, eroja ja vaihtelua kuvataan erilaisten nimeämisten avulla.

Muutos Anteron varhaislapsuuden kielikäytäntöihin tapahtui kouluun lähtiessä. Tuohon aikaan pohjoisen palkisilla kouluun oli pitkä matka, ja lapset, Anteron tapaan, asuivat pääasiassa asuntoloissa ja pääsivät harvoin kotiin. Antero muisteli päässeensä kotiin noin kerran kuussa sekä joului- ja kesälomalla. Koulunkäynnin aloitus tarkoitti käytännössä siis poismuuttoa kodista ja kielikäytäntöiden kannalta erilaisen kieli-ideologian piiriin astumista. Kansakoulun kieli-ideologia oli ajan hengen mukaan vahvasti yksikielisyyttä korostava. Tämä kieli-ideologia on syntynyt ja kehittynyt kansallisvaltion ja kansallisten kielten ideologisissa rakenteissa, ja sitä on kutsuttu mm. *modernis-*

min kieli-ideologiaksi tai *monolingvistiseksi kieli-ideologiaksi* (vrt. esim. Heller 2006). Siinä kielet nähdään erillisinä ja itsenäisinä kokonaisuuksina, joista usein puhutaankin formaaleina kielellisinä koodeina. Näin ymmärrettynä kielillä nähdään olevan ”essentiaalinen” ja luonnollinen side tiettyyn maantieteelliseen alueeseen tai tietyn ryhmän kollektiiviseen identiteettiin (Jaffe 2007: 63–64). Kieli, identiteetti ja maantieteellinen paikka nähdään yhteenkietoutuvina ja erottamattomina. Käytännössä tämä näkyi Anteron koulukokemuksissa suomen asemaa korostavana ja saamea väheksyvänä tai sen käytön kokonaan kieltävänä kielipolitiikkana (ks. esim. Aikio-Puoskari 2001; Hirvonen 1999). Näin Antero kertoo omasta kokemuksestaan koulumaailmasta ja asuntola-elämästä sekä niiden vaikutuksesta kielikäytänteisiin:

(2) Antero:

ja tuota (2.0) no sitte (2.5) ku kouluun tosin menin ni (.) silloin oli se ensimmäinen (.) luokkahan oli semmonen että tuota (.) siinä vaiheessa vielä (.) sai (.) ainakin **asuntolassa sai puhua** (.) saamen kieltä mutta sitte ko (.) alko siitä niin ku ylöspäin hh m-menemhään ni sitte (.) se kiellettiinki että **siellei saa puhua**

(...)

koulussahan ei saanu puhua mutta tuota (.) taas mie muistan että **asuntolassa sai** silloin **puhua** mutta siinä oli jäläkikätteen **ettei saanu asuntolassakkaan puhua** (3.0) ainakin niin minä muistasin en minä nyt ihan täysin varma ole siitä mutta tuota (2.5) mutta sitte se kuitenkin (.) sehän muuttu sitte (.) siinä vaiheessa niin ku (1.5) emäntäki ku (on) menny kouluun silloinhan se oli jo täysin kiellettyä (.) koska se on vähän (.) (niin)ku nuorempi minua

Yksikielisyttä korostavan kieli-ideologian myötä inarinsaamen arvo ja toiminnallisuus muuttuivat. Tässä tilanteessa Anteron kielirepertuaari (inarinsaame, suomi, pohjoissaame) edusti koulun kielinormien näkökulmasta ”vääränlaisia” kielikäytänteitä, joita piti ruokota ja kontrolloida. Antero kertoo tarinan koulun kielinormien vaikuttavuudesta, paikoista ja kiristymisestä. Koulun kielinormit näkyvät Anteron kertomuksessa normi-ilmauksissa, jotka kertaavat kielellisen toiminnan säätelyä koulun piirissä. Antero käyttää usein modaaliverbiä *saada*, joka deonttisen modaalisuuden ilmauksena ilmaisee yhteisön normien mukaista velvoitetta tai lupaa, joka kohdistuu toimijan tekoihin (ks. VISK, määritelmät; Laitinen 1988). Antero ei tarinassaan yksilöi tai nimeä saamen kielen käytön kieltäjää tai sallijaa, vaan paikantaa paikan- ja ajanilmauksilla normin tarkemman sijainnin ja kuvaa samalla normien vaihtelua ja ajallista kiristymistä. Samalla hän asemoi itsensä kieli-ideologisten prosessien kohteeksi (*saa puhua*). Varsinaisessa koulun toiminnassa (tunneilla, koulurakennuksessa, välitunneilla) saamea ei saanut koulun kielinormien mukaan käyttää lainkaan, vaan tila oli rajattu suomelle. Sen sijaan Anteron aloittaessa koulunkäynnin 1950-luvun alussa asuntolassa (vapaa-aikana) saamea sai käyttää. Myöhemmin saamen käyttö asuntolassa kiellettiin. Normien rikkomisesta seurasi rangaistuksia, kiusaamista, naurunalaiseksi joutumista ja häpeän tunnetta (ks. Hirvonen 1999).

Esimerkistä 2 voi nähdä kieli-ideologisen prosessin etenemisen: irrotettuna omasta käyttöympäristöstään (Anteron kohdalla kodista) ja siirrettynä uuteen, suomenkieliseksi normitettuun tilaan (kansakouluun), saame alkoi näyttää aiempaa hyödyttömämältä ja arvottomammalta. Muutosta voi selittää diskursiivisesti rakentuneen skaalan (*scale*) muutoksella. Blommaertin (2007: 1) mukaan sosiolingvistiset skaalat auttavat kuvaamaan puhujan kompetenssin, kielten arvojen ja toiminnallisuuden muuttumista tilanteesta ja ajasta toiseen (ks. myös Pietikäinen 2010b). Anteron kertomana saame oli yhä edelleen arvostettu ja toiminnallinen kieli saamelaisyhteisössä, mutta yksikieliseen kansallisideologiaan valjastetussa suomenkielisessä kansakoulussa sen arvo ja toiminnallisuus vähenivät. Omilla saamen taidoilla ei uudessa tilanteessa ollut entisen veroista arvoa ja käyttöä. Tämä kieli-ideologinen prosessi linkittyy saame stigmana -diskurssiin, jossa saame yhdistyy käsityksiin ja kokemuksiin kielletystä, hyödyttömästä ja häpeällisestäkin kielestä. Diskurssi kertautuu Anteron ikäluokan ihmisten kokemuksissa (ks. Hirvonen 1999; Aikio-Puoskari 2002).

Kokemukset saamen kielen hyödyttömyydestä ja häpeällisyydestä vaikuttivat Anteron mukaan myös hänen omiin kielivalintoihinsa ja käytänteisiin myöhemmin elämässä. Ajan hengen mukaisesti 1950-luvulta pitkälti 1970-luvulle useat saamelaisperheet valitsivat kotikielekseen suomen säästääkseen lapsiaan kielteisiltä kokemuksilta saamen käytöstä valtayeiteikunnassa ja taatakseen heille jatkossa paremmat mahdollisuudet koulu- ja työelämässä (vrt. Aikio-Puoskari 2002). Näin Antero itse kertoo omista valinnoistaan:

(3) Antero:

ja (.) sitte ko alko omat lapset (.) sitte (.) syntymään ni siinä vaiheessa ni en oikeestaan viittiny ensinnä opettaakhaan lapsille (.) saamen kieltä ku tuntuu että se on vähän häpeä jos se tuota (.) lapsi ossaa saamen kieltä (että) (.) koska tuota (.) meillä se oli kielletty ni tuntuu että se on niin ku joku (.) synti jos se mennee puhumaan sitte ja (.)

Esimerkki 3 kuvaa sitä kieli-ideologista työtä, jota Antero on tehnyt pohtiessaan kielivalintojaan perheen lasten syntyessä. Tässä Antero kielellistää itsensä aktiiviseksi toimijaksi kieli-ideologisessa prosessissa, jonka kohde hän on myös ollut (vrt. esimerkki 2). Tarina on osuva kuvaus siitä, miten yksilö kokee kieli-ideologian arjessaan ja miten se vaikuttaa kielikäytänteisiin. Katkelmassa näkyy kieli-ideologinen prosessi toiminnassa: Antero kuvaa saamen kieltä häpeän ja synnin metaforilla, jotka kategorisoivat saamen arvottomaksi ja jopa haitalliseksi. Metaforat linkittyvät saame stigmana -diskurssiin, ja tämän merkityksellistämisen tuloksena saamen kielen arvo ja toiminnallisuus kielenkäyttäjän silmissä vähenevät. Tässä voi nähdä Blommaertin (2007: 5, 9) termiä käyttäen skaalamuutoksen. Kielenkäyttäjälle näyttää järkevältä – ja Anteron kohdalla lapsia säästävältä – valita vähemmistökielen käyttämättä jättäminen. Vaikka koulumaailman autoritääriset normit ovat takanapäin, kielenkäyttäjä itse valitsee juuri kieli-ideologisista syistä toisen kielen vähemmistökielen sijaan. Anteron kielirepertuaarissa saame liikkui syrjemmälle, osin unohduksiin, suomen kielen taakse, ja inarinsaamen siirtyminen sukupolvelta toiselle hiipui tässä vaiheessa.

Saamen syrjäistä asemaa Anteron kielirepertuaarissa vahvisti aluksi hänen kokeumuksensa työelämässä. 1960-luvun Pohjois-Suomessa saamalla ei sen aikaisissa työtehtävissä – Anteron kohdalla mm. kaupan ja rakennusalalla – ja silloisessa kieli-ideologiassa ilmapiirissä ollut juurikaan arvoa. Asteittainen muutos tapahtui elinkeinorakenteen muuttuessa palveluvetoiseksi (mm. turismi), mikä puolestaan kytkeytyi laajempiin globalisaation prosesseihin (ks. tarkemmin luku 4.3).

4.2 Saame revitalisaationa: syrjäisestä keskeiseksi ja ainutlaatuiseksi

Jo Anteron nuoruudessa saamen kielen arvon ja toiminnallisuuden määrittelyyn osallistui myös saamelaisten oikeuksien edistämiseen liittyvä poliittinen ja yhteisöllinen toiminta, jonka tavoitteena on ollut muun muassa saamen kielten aseman ja arvon edistäminen kaikilla yhteiskunnan tasoilla (Aikio-Puoskari 2002). Toiminta on ollut erityisen aktiivista 1970-luvulta lähtien, ja se liittyy maailmanlaajuiseen alkuperäiskansojen poliittiseen toimintaan oikeuksiensa puolesta (Seurujärvi-Kari 2000: 199–203). Kielen revitalisaation tavoite on kieli-ideologinen: muuttaa kansalliskielisen koulujärjestelmän aloittamaa kielenvaihdon ja saamen arvon vähenemisen kehityskulkua päinvastaiseksi. Pyrkimyksenä on lisätä ja kehittää saamen kielten käyttöä niin arjessa kuin institutionaalisissa tilanteissa. Toiminnan voi nähdä vastareaktionä suomen kieltä korostavalle, kansallisista intresseistä nousevalle yksikielisyyden ideologialle. Keskeinen diskursiivinen elementti elvytystoiminnassa on *saame revitalisaationa* -diskurssi, jossa saamen kieli merkityksellistetään uhanalaiseksi, suojeltavaksi, ainutlaatuiseksi ja kielenkäyttäjän aktiivisia toimia vaativaksi kieleksi. Saame vertautuu uhanalaisiin ja suojeltaviin luonnonvaroihin, ja kielenkäyttäjää kutsutaan ja vastuutetaan aktiiviseen toimintaan oman kielen puolesta (vrt. Cameron 2007; Hill 2002).

Tämän diskurssin rationaliteetissa kielenvalinta ja kielikäytänteet politisoituvat uudella tavalla. Niin saamen kielen valitseminen arjen käyttökieleksi, lasten koulukieleksi tai kielikursseilla käyminen kuin näiden mahdollisuuksien käyttämättä jättäminen asemoituvat helposti kannanotoksi saamen puolesta tai vastaan. Samalla kielenkäyttäjien kategorioita luodaan ja arvioidaan uudelleen: saamenpuhujia voi viitata henkilöihin, jotka ovat katkeamatta käyttäneet saamen kieltä läpi elämänsä. Sillä voidaan tarkoittaa myös henkilöitä, jotka ovat uudelleen opetelleet tai herätelleet kielen aikuisiällä suomenkielisen koulutuksen jälkeen. Lisäksi se voi viitata nuorimpaan saamen kielen puhujien ryhmään, jotka oppivat ja käyttävät saamen kieltä monikielisesti esimerkiksi yhdessä suomen kanssa. Anterokin kuuluu samanaikaisesti useampaan eri kategoriaan, näkökulman ja tilanteen mukaan: yhtäältä Antero on inarinsaamen äidinkielinen puhuja, toisaalta hän on myös inarinsaamen oppija sekä opettaja. Antero on saamen revitalisaation diskurssin näkökulmasta kieli-ideologinen paradoksi, sillä hän on sekä kielenelvytyksen resurssi että sen kohde.

Koska kielen elvytystoiminta usein tähtää kielen virallisen aseman kohottamiseen, se käynnistää useita kieli-ideologisia prosesseja, kuten kielen standardisoimisen, juridisen aseman vahvistamisen muun muassa kielilain ja virallisen tunnistamisen avulla, kielenpuhujien luokittelun ja laskemisen, oppikirjojen luomisen ja kielitaidon testaamisen (vrt. Pietikäinen ym. 2010). Näin on käynyt myös saamen kielelle. Nämä kaikki

ovat kieli-ideologisia prosesseja siinä mielessä, että niissä luodaan käsityksiä, kategorioita ja arvostuksia, jotka liittyvät siihen, mitä kieli, sen osaaminen ja omistajuus ovat (vrt. Duchêne & Heller toim. 2007; Sarivaara 2012).

Näiden kieli-ideologisten prosessien ja jännitteiden rihmastoissa Antero on punta-roinut omia kielikäytänteitään. Vaikka suomenkielinen koulunkäynti vaihtoi kielikäytänteet voittopuolisesti suomenkielisiksi, inarinsaame on pysynyt Anteron repertuaarissa mukana, vaikkakin syrjemmässä, pitkälti vanhempien sukulaisten kanssakäymisen myötä. Revitalisaatiotoiminnan innostamana myös Antero halusi kuitenkin virkistää omia saamen kielen taitojaan ja osallistui siksi joitakin vuosia sitten inarinsaamen kurssille, joka oli tarkoitettu kieltä ainakin jonkin verran taitaville puhujille. Seuraavassa esimerkissä (4) Antero kertoo kokemuksestaan kielikurssille osallistumisesta.

- (4) Antero:
onkohan tässä (4.0) joku kuus seittemän vuotta sitte oli onkoha se sen veran aikaa ni inarissa oli inarinsaamen (1.5) kielikurssi ja (2.5) (ni) se oli tarkotettu yleensä semmosille jotka on jo ennestää jonku verran puhuu (.) ja **minähän** menin sitte sinne (.) kielikurssille kans ja tuota (.) olin **minä** kaks päivää siellä mutta en **mie** kolomantena päivänä ennää menny sinne

Haastattelija:
mikäs siinä oli

Antero:
(nauraa) no ei siinä oikiastaan ollu sen kummempaa mutta siinä vain tuli vähän (.) ku tuota (.) se oli joku sana **mie** en muista mikä sana se oli (.) mutta ku **mie mie** sitte sanoin että ko (.) että niin ku täällä mejän perällä se s- sanottiin niin ku (.) tietyllä tavalla se sana (.) s-ne taas sitte jotka tuota (.) vetivät sitä kurssia ni (ne) sano että taas tuolla inarinjärven perällä että heillä on (.) heillä se sanottiin näin ja kyllä se se on nyt oikheen mitä siellä heillä sanottiin niin että (ku se on) oikheen ni en **mie** sinne kurssille ennää lähe (nauraa) (nauraen-) että **mie** menen (.) uutta opettelemhan sinne (-nauraen)

Haastattelija:
aivan

Antero:
että se riittää mulle mitä **mie** olen oppinu aikoinani (3.0) siihen jäi se minun kie- sen kie- se kielikurssi (sillon) (nauraa)

Esimerkissä 4 Antero kertoo tarinan standardisoimisprosessiin liittyvästä ristiriidasta kielenkäytön arjessa ja kuvaa itsensä aktiivisena toimijana tässä lokaalisessa kieli-ideologisessa kiistassa. Antero hyödyntää tarinassaan konventionaalista narratiivin genrea, jossa on mukana orientaatio, komplikaatio, ratkaisu ja arvio. Kertomisen tavan sujuvuus ja epäroinnin puute viittaavat myös siihen, että tämä tarina on ker-

rottu useamman kerran. Päinvastoin kuin ensimmäisessä esimerkissä, tässä kohtaa tarinaansa Antero käyttää tarinankertojan position ottaessaan normitettua kirjakielistä pronomini- ja kieli-ideologian muotoa (*minähän, minä*) ja itse kertomuksessa persoonapronominin puhekielistä muotoa (*mie*).

Arkisella ja standardoidulla kielellä on erilaiset normit, jotka tiivistyvät Anteron tarinassa näkemyseroon yhden sanan ”oikeasta ääntämisestä”. Kiista liittyy myös klassiseen kieli-ideologiseen kysymykseen: kuka kielen omistaa ja saa siitä määrätä (Coup-land 2003)? Kurssilla Antero halusi pitää kiinni omasta ääntämistavastaan. Voi ajatella, että hän näin osoitti inarinsaamen omistajuuttaan. Ääntämistapa oli kuitenkin kurs- silla opettaneiden henkilöiden näkökulmasta standardinvastainen, ja he puolestaan ha- lusivat pitää kiinni standardoiduista normeista ja yhteisen yleiskielen rakentamisesta. Molemmat osapuolet halusivat pitää kiinni omasta näkemyksestään. Kiistan voi nähdä monolingvistisen ja heteroglossisen kielinäkökuvan välisenä erona: monolingvistinen kielinäkemys korostaa lingvististä yhtenäisyyttä ja norminmukaisuutta variaation ja ti- lanteisuuden sijaan, joita puolestaan heteroglossinen kielinäkemys pitää kielenkäyttöön kuuluvana ominaisuutena. Kiistassa on sävyjä myös muista historiallisista kieli-ideolo- gisista konteksteista, muun muassa suomen kielen kansallisesta standardisaatioproses- sista tutusta ”oikean” ja yhteisen yleiskielen kieli-ideologiasta (vrt. Nordlund 2012: 33– 36; Paunonen 2006: 47), joka kuuluu myös tässä inarinsaamen kontekstissa ja Anteron tarinassa (*”sanottiin – kyllä se se on nyt oikein” ja ”uutta opettelemhan”; ”että se riit- tää mulle mitä mie ole oppinu aikoinani”*). Arkisen ja standardoidun kielenkäytön vä- lisen ero onkin usein haaste kielen revitalisaatiotoiminnassa, ja vähemmistökielen pu- hujat joutuvat tekemään kieli-ideologisia työtä neuvotellessaan, miten suhtautua annettui- hin kriteereihin ja kategorisointiin. Antero ratkaisi tämän jättämällä kurssin kesken ja kieltäytymällä näin muokkaamasta omia normejaan ja käytänteitään annettulla tavalla.

Toisella elämänalueella Antero on kuitenkin päässyt nauttimaan revitalisaatio- toiminnan tuloksista. Hänen lapsenlapsensa ovat päivähoiton ja koulun myötä oppi- neet inarinsaamea. Anterolle tämä on tarjonnut uusia keskustelukumppaneita ja mah- dollisuuksia inarinsaamenkieliseen vuorovaikutukseen ja omaan toimijuuteen. Näin hän kuvaa tätä prosessia:

- (5) Antero:
nyt olen sitte tuota (.) oikeastaan (.) vähä niinku (.) saanu (.) muistia (.) mm
virkistystä tuolle kielelle ku olen näitte lasten kans tosiaan (täällä ollu) (10.0)
ensinnä sillon alussa ku ne (meni) niinku kielipessään meni ni sitte ku ne
tuli niin minä ai- (.) kyselin inarinsaameksi jotaki ja eihän ne osannu tieten-
khää vastata mutta tuota mie sitte itte kuitenkin aloin muistamha joittaki sa-
noja ja (.) no nythän ne sitte puhuu paremmin ku minä (nauraa)

Anteron kokemukset kielen revitalisaatiosta vaikuttavat ristiriitaisilta. Ne kertovat standardin kielikäytön ja monimuotoisten, arkisten kielikäytänteiden ideologisesta törmäyksestä. Anteron kokemana virallisen opetustilanteen kielinormit marginalisoi- vat ja ”virheellistävät” Anteron tavan käyttää kieltä ja kyseenalaistavat hänen kielellistä inarinsaamen auktoriteettiaan ja toimijuuttaan. Tässä mielessä monolingvistiseen kie-

likäsitykseen nojautuva revitalisaatio voi toimia samalla logiikalla kuin aikoinaan Anteron lapsuuden koulun yksikielistävä ideologia ja joustamattomat kielinormit: kielenkäyttäjän omat resurssit ja käytänteet nähdään norminvastaisina ja siten väärinä, korjausta kaipaavina. Tiukat normit helposti karkottavat kielenkäyttäjän: kolmantena päivänä Antero ei enää mennyt kurssille ”uutta oppimaan”.

Sen sijaan heteroglossista kielikäsitystä hyödyntävä kielenelvytys sallii kielellisen variaation ja totuttaa toimimaan ja neuvottelemaan monimuotoisissa ja muuttuvissa kielikäytänteissä (vrt. Jaffen havaintoihin 2007 plurilingvistisesta kielipolitiikasta Korsikalla). Olthuis (2009; myös Pasanen 2010) kuvaa inarinsaamen kielipesätoimintaa, missä lapset oppivat saamen arkiaskareiden lomassa, sekä viime vuosina aikuisille tarkoitettua, kisälli-mestari-periaatteella toteutettua inarinsaamen täydennyskoulutusta ”kielilyhteisölähtöiseksi kielenelvytykseksi”. Tässä toiminnassa voi nähdä vaikutteita toiminnallisesta ja kokemuksellisesta kielenoppimisesta ja kielellisen monimuotoisuuden hyödyntämisestä. Käytännössä tämä usein tarkoittaa monenlaisten ja muuttuvien kielikäytänteiden hyväksymistä ja hyödyntämistä. Anteron arjessa inarinsaamen oppimista ja vahvistamista tapahtuu esimerkiksi epämuodollisissa kielenkäyttötilanteissa lastenlasten kanssa. Näissä tilanteissa vähäinenkin inarinsaamen käyttö on paljon. Kielen revitalisaatio on monitahoinen prosessi, jonka taustalla on erilaisia kieli-ideologioita ja intressejä. Zuckerman ja Welsh (2011: 112, 117–120) muistuttavatkin, että revitalisaation tuloksena on yleensä monitasoista hybrisytyä.

4.3 Saame tuotteena: instrumentaalisesta funktiosta emblemaattiseen

Elinkeinojen muuttuminen yhdessä lisääntyneen liikkuvuuden kanssa ovat viimeaikaisin saamen kielen arvoa ja funktionaalisuutta muokkaava prosessi. Uudessa tilanteessa saamen kielet ja kulttuurin arvo ovat saaneet uusia merkityksiä: ne kertovat alkupe- räisyydestä ja autenttisuudesta, jotka ovat molemmat potentiaalisesti myös taloudel- lisesti merkittäviä määreitä globaaleilla kulttuuri- ja turismimarkkinoilla (Pietikäinen 2010a). Tätä voisi pitää Blommaertin (2007: 5, 9) kuvaamana skaalojen muutoksena – arvonnousuna, jota rakentaa ja kierrättää saame tuotteena -diskurssi. Anteron mah- dollisuus ja päätös ryhtyä matkailuyrittäjäksi kytkeytyvät laajempiin muutoksiin; hänellä on käytössään sellaista kulttuurista pääomaa ja osaamista, joille on uudenlaista tilausta. Saamen arvo ja toiminnallisuus muuttuvat jälleen.

Uudessa tilanteessa saamen kielen arvoon ja toiminnallisuuteen kytkeytyy uusi kieli-ideologinen prosessi: tuotteistaminen (*commodification*). Siinä kielen arvo ja toi- minnallisuus määrittyvät sen vaihtoarvon mukaan, esimerkiksi kielitaitona työmarkki- noilla tai autenttisuuden resurssina turismissa (vrt. Coupland 2003; Heller 2003). Tuot- teistaminen muokkaa myös Anteron kielirepertuaaria, sillä se siirtää syrjemmässä ol- lutta saamen kieltä keskemälle hänen kielikäytänteitään ja arkeaan osana turismi- työtä. Samalla kuitenkin inarinsaamen arvo ja toiminnallisuus muuttuvat vuorovaiku- tuksen ja kielilyhteisön identiteetin resurssista (instrumentaalisesta funktiosta) osaksi tuotetta ja tapahtumaa, jonka voi kokea ja josta voi nauttia ymmärtämättä tai käyttä- mättä kieltä itse (emblemaattinen funktio). Seuraavassa esimerkissä (6) Antero kuvaa, miten hän käyttää inarinsaamea opettaessaan suopunginheittoa turisteille.

(6) Antero:

tuon suopungiheiton olen aina opettanu inarinsaamen kielellä (.) asiakkaille sen takia että se on kaikille sitte tasa-arvonen on se suomalainen tai ulkone ymmärtää kaikki samalla lailla (.) ja sitte ne haluaa kuulla kuitenkin sen (.) niin ne kuulee sitte siinä sen samalla (...) ja sitte niin (.) minusta tuntuu se on aivan sama (.) ulkolaisille vaikka suomeksi selvittäis (.) ni eihän se ymmärrä että olikse suomeksi vai inarinsaameks (nauraa)

Esimerkki 6 kuvaa, miten inarinsaamen emblemaattisuus Anteron mukaan toimii kulttuuri- ja elämysmatkailussa: koska turistit eivät mitä todennäköisemmin osaa inarinsaamea, toimii se jokaiselle matkailijalle kansallisuudesta riippumatta ”tasa-arvoisesti”. Inarinsaame vieraana, uhanalaisena ja eksoottisenaakin kielenä toimii auditiivisena osana elämyksellistä matkailutuotetta, joka rakentuu näin entistä alkuperäisemmäksi ja aidommaksi tuotteeksi. Anteron inarinsaamelaista esitystä voi pitää performanssina, joka on organisoitu tietyn toiminnan (turismi) ja resurssin (inarinsaame) ympärille (vrt. Coupland 2011). Vaikka ulkomaalaisille turisteille suomen kieli ajaisi Anteron arvelujen mukaan saman asian, suomea taitaville turisteille kielen emblemaattinen funktio ei toteutuisi vaan siitä tulisi suopunginheiton yhteydessä opetuksen informatiivinen kieli. Matkailutuotteen kokemuksellisuuden kannalta inarinsaamen käyttö on siis olennaista.

Inarinsaamen käyttämisen osana matkailutuotetta voi nähdä palvelevan osin myös kielen revitalisaation tavoitteita. Antero itse toteaa, että turistit haluavat kuulla, miltä inarinsaame kuulostaa, ja kun puhuu inarinsaamea tuhansille turisteille vuodessa, tietoisuuden kielestä voi ajatella kasvavan ja leviävän. On sitten kieli-ideologinen kysymys, nähdäänkö tällainen uhanalaisen kielen käyttö ”sopivana” vai ”sopimattomana”. Anteron kielirepertuaarin osalta tuotteistettu kielenkäyttö on tuonut inarinsaamen osaksi päivittäisiä kielikäytänteitä, vaikkakin emblemaattisessa funktiossa. Tämä käsitys kielestä näyttäisi kytkeytyvän niihin materiaalsiin ja ideologisiin siirtymiin, jotka liitetään kielen muutokseen globalisaation vaikutuksen alaisena. Kielentutkimuksen näkökulmasta globalisaatiota voidaan pitää uudenlaisena järjestyksenä, joka vaikuttaa siihen, miten kieltä määritellään ja minkälaisia kielikäytänteitä kehittyvät (Coupland toim. 2010; ks. myös Blommaert 2010; Pennycook 2010). Muuttuvat taloudelliset olosuhteet ja lisääntynyt liikkuvuus luovat uudentyyppisiä mahdollisuuksia ja rajoituksia kielten käytölle, kuten esimerkiksi Anteron matkailuyrittäjäys ja saamen kielen rooli siinä osoittavat.

5 Lopuksi: kierrätetyt ja muokatut kieli-ideologiat toiminnassa

Anteron kielielämäkerta on tarina kielikäytänteiden muutoksesta, johon kieli-ideologiset prosessit osallistuvat. Yhtäaikaiset, toisiinsa limittyvät prosessit luovat erilaisia kieltä ja sen käyttöä organisoivia ja sääteleviä normatiivisia systeemejä. Samalla prosesseihin kytkeytyvät diskurssit ja niiden muodostamat rihmastot rakentavat ja uudelleen määrittelevät inarinsaamen arvoa ja funktionaalisuutta. Inarinsaame on näissä prosesseissa menettänyt ja saanut erilaisia funktioita ja arvoja. Anteron kokemana ja

kertomana inarinsaame liittyy lapsuuden kontekstissa erityisesti oman paikallisen yhteisön jäsenyyteen, kun taas koulukontekstissa ja myöhemmin kielen revitalisaatio-kontekstissa puntaroitavana on erityisesti suhde suomeen ja suomenkielisiin. Turismin kontekstissa inarinsaame tuotteistuu ja muuntuu osaksi matkailutuotetta. Inarinsaame on Anterolle muutoksia läpikäynyt resurssi, yhtä aikaa uusi ja vanha, oma ja toisten säätelmä. Samalla Anteron asema inarinsaamen käyttäjänä vaihtelee kielenosaajasta ja säilyttäjistä sen oppijaksi ja tuotteistajaksi, ja näissä prosesseissa Antero tekee itse kieli-ideologista työtä navigoidessaan erilaisten vaihtoehtojen tai niiden puuttumisen välillä. Anteron kielielämäkerrassa näemme kieli-ideologiat toiminnassa.

Monikielisessä vähemmistökielilyhteisössä toimii usein samanaikaisesti kaksi vaihtuvasta kieli-ideologiaa: toinen korostaa kielen sisäistä koherenttiutta ja kielten välisten rajojen pysyvyyttä, kun taas toinen pyrkii tunnistamaan näiden määritelmien ja rajojen liikkuvuuden, tilanteisuuden ja moninaisuuden. Nämä ideologiat voivat toimia samanaikaisina – usein vastakkaisina – normatiivisina järjestelminä, jotka muokkaavat kielellisiä valintoja eri yhteyksissä yksittäisestä vuorovaikutustilanteesta aina kielipolitiikan tasolle. Nämä ideologiset asemoinnit ovat, suoraan tai epäsuorasti, valinnan, neuvottelun ja ylläpidon kohteena, sillä sekä pysyvyyttä että monimuotoisuutta korostavilla kielikäsityksillä on arvonsa monikielisissä vähemmistöyhteisöissä. Selkeiden rajojen määrittäminen eri kielten välille (esim. enemmistökieli vs. vähemmistökieli, äidinkieli vs. vieras kieli, ensimmäinen vs. muut kielet) voi auttaa identiteetin rakentamisessa sekä kulttuurisen ja poliittisen tunnustuksen saamisessa kielilyhteisölle. Toisaalta kielen rajatuksi ja itsenäiseksi kokonaisuudeksi esittävät idealisoidut mallit voivat olla ristiriidassa todellisen, arkipäivän kielikäytön kanssa sekä vaikeuttaa uusien kielenkäyttäjien mukaan tuleamista. Tämän tarkastelussa keskiöön nousevat kielenkäyttäjät ja hänen kokemuksensa.

Kieli-ideologioiden kerroksellisuuden ja dynaamisuuden tarkastelussa olen tässä artikkelissa soveltanut yhtä viimeaikaista kriittisen diskurssintutkimuksen teoreettis-metodista viitekehystä, neksusanalyysia. Neksusanalyysi on uusia näköaloja avaava tapa tarkastella kielellistä toimintaa, sen ehtoja, kierrättämistä ja seuraamuksia tiettyihin aikoihin ja paikkoihin kietoutuneena. Se vastaa toimivasti aikaisempaan kriittiseen diskurssinanalyysiin kohdistettuun kritiikkiin ja vie tutkimusalaa eteenpäin, kohti meneillään olevia paradigmaattisia keskusteluja siitä, miten kieli ja merkitys ymmärretään, miten kontekstin käsite uudelleen arvioidaan; lisäksi se vastaa siihen, mitä kriittisyys postmodernissa, jatkuvasti muuttuvassa ja moninapaisessa tilanteessa voisi tarkoittaa (ks. esim. Bauman & Briggs 2003; Makoni & Pennycook 2007; Pennycook 2010).

Anteron kielielämäkerran tarkastelu neksusanalyysin avulla on esimerkki siitä, miten tässä viitekehyksessä kielellistä toimintaa ei analysoida ennalta päätettyjen kielenpiirteiden tai kielenkäytön tasojen avulla. Se, mihin analyysi kohdistuu kielellisessä toiminnassa ja miten sitä on hyödyllisintä analysoida, liittyy tutkimuskysymyksiin mutta toisaalta analyysin kartoitusvaiheessa löydettyihin ja valikoituihin solmukohtiin. Itse ymmärrän neksusanalyysin nimenomaan kielelliseen toimintaan nivoutuvien kytkösten, prosessien ja kierrättämisen monimenetelmällisenä tarkasteluna. Se, miten kytkennät ja kierrättäminen tapahtuvat ja ovat samankaltaisia tai erilaisia eri ti-

lanteissa, ajassa ja paikassa, on analyysin kohde ja sen tulos. Tässä kohtaa Deleuzin ja Guattarin (1987) esittämä rihmasto-metafora on hedelmällinen, sillä se auttaa jäljittämään valittujen resurssien kiertokulkua ja kierrättämistä. Tämä puolestaan auttaa löytämään sekä samankaltaisuuksia että yksilöllisiä ratkaisuja kompleksisissa, emergoituviissa kielenkäyttötilanteissa. Näiden valintojen seurauksena sovellustani neksusanalyysistä voisi luonnehtia rihmastolliseksi diskurssintutkimukseksi. Lisäksi neksusanalyysi tuo tekstivetoiseen kriittisen diskurssintutkimuksen perinteeseen sieltä aiemmin pitkälti puuttuneen etnografisen otteen. Ainakin omalla tutkimuskentälläni, monikielissä vähemmistöyhteisöissä, kielenkäyttäjien omat käytänteet ja kokemukset ovat välttämättömiä ja hedelmällisiä analyysin kohteita.

Neksusanalyysi myös muokkaa sitä, mitä kriittisyys diskurssintutkimuksessa tarkoittaa. Modernismin aikana syntyneet, usein melko bipolaariset ja deterministiset käsitykset kielestä, vallasta, kriittisyydestä ja muutoksesta ovat muokkautuneet postmodernia ajattelua luonnehtivaan tilanteisuuteen ja refleksiivisyyden suuntaan. Se, mitä pidetään hyvänä, tavoiteltavana ja arvostettuna, voi vaihdella ajan, paikan ja puhujan mukaan, kuten Anteron kielielämäkerta kuvaa. Tilanteet ja ilmiöt, joita tutkimme, ovat usein moninapaisia ja dynaamisia. Siksi niissä on yhtä aikaa läsnä monenlaisia normeja, arvoja, ideologioita, käytänteitä ja diskursseja. Keskeistä on tällaisten rihmastolisten ilmiöiden, niissä toimimisen ehtojen ja seuraamusten reflektointi sekä erilaisten vaihtoehtojen etsiminen ja kokeilu. Näin kriittisyys nivoutuu reflektointiin, ja reflektoinnin keinot voivat vaihdella huumorista ja parodiasta toimintatutkimukseen ja autoetnografiaan. Kompleksisiin ja muuttuviin kysymyksiin ei yksinkertaisesti ole olemassa yhtä ”oikeaa” vastausta tai yhtä ”oikeaa” keinoa vastauksen löytämiseksi. Sen sijaan 2000-luvun kriittinen diskurssintutkija voi olla mukana pohtimassa kielellistä toimintaa tai tilannetta avaavia kysymyksiä, kuvaamassa monikielisyysliittymiä kytkentöjä ja solmukohtia, hahmottelemassa kielenkäyttöön liittyvää laajempaa rihmastoja ja kartoittamassa kielellisten resurssien ja toimintatapojen historiallisia kiertokulkuja, nykyisiä materiaalistumia ja tulevaisuuden mahdollisuuksia. Myös näissä prosesseissa ja muutoksissa on mukana kysymys vallasta, mutta sekin käsitteenä ehdollistuu, moninaistuu ja tilanteistuu.

Neksusanalyysi ja muut rihmastolliset lähestymistavat ovat nähdäkseni hedelmällisiä silloin, kun tutkija on kiinnostunut tarkastelemaan käsillä olevaa ilmiötä tai tapahtumaa kytkösten, kierrättämisen, järjestyneisyyden ja säröjen kautta, sekä silloin, kun hän haluaa tuoda kielenkäyttäjän kokemukset ja näkemykset mukaan kielellisen toiminnan tarkasteluun. Esimerkiksi Anteron kielielämäkerran tarkastelussa tämä on tarkoittanut kielellisten ja muiden resurssien käytön tarkastelua osana historiallisia, sosiaalisia ja kulttuurisia käytänteitä ja prosesseja unohtamatta kielenkäyttäjän toimintaa, kokemuksia ja käsityksiä tutkituissa tilanteissa. Tämä puolestaan vaatii monimene-
telmällistä otetta, ja nyt käsillä olevan aineiston analyysissä olevan soveltanut diskurssien ja genren analyysiä, etnografiaa ja toimintatutkimusta. Neksusanalyysi on luonteeltaan monimetodista, ja valitut, yksittäiset analyttiset työkalut voivat vaihdella tutkimuskohteesta ja tutkijasta toiseen. Vaikka tämä laajuus ja joustavuus on välttämätöntä muuttuvan ja kompleksisen tutkimuskohteen vuoksi, on se samalla iso haaste tutkijalle. Erilaisten näkökulmien ja menetelmien haltuunotto voi olla aikaa vievää,

eikä erilaisista perinteistä nousevien käsitteiden ja työkalujen suhteuttaminen ja yhteensovittaminen ole helppoa. Ontologiset ja epistemologiset kipupisteet vaativat aikaa talttuakseen, eivätkä kaikki sovellukset osoittautu toimiviksi. Esimerkiksi omassa tutkimuksessani vuorovaikutuksen jäsentymisen analysoiminen nivoutuneena diskursioiden tarkasteluun ja etnografisen otteen kanssa osoittautui haasteelliseksi: ensiksi koekielmani keskusteluanalyttinen ote osoittautui tässä puhutussa aineistossa ja tämän tutkimuksen tavoitteen kannalta juuri ontologisilta ja epistemologisilta lähtökohdiltaan vaikeasti soviteltavaksi ajallisten ja tilanteisten kieli-ideologisten prosessien kokemusten tarkasteluun (ks. myös esim. Pennycook 2010). Vuorovaikutuksen jäsentymisen analysoiminen tavalla, jolla osallistujat itse tekevät sen relevantiksi ja analysoijalle näkyväksi, ei mielestäni toiminut hedelmällisesti Anteron kertomien kokemusten ja kieleen liittyvien merkitysten rihmastollisessa tarkastelussa. Sen sijaan genren käsitteen hyödyntäminen vuorovaikutuksen jäsentymisen tarkastelussa valotti niitä kielellisen toiminnan muotoja ja sääntöjä, jotka olivat mukana narratiivisessa tutkimushaastattelussa.

Kaipasin myös lisää selitysvoimaa Scolloneiden esittelemään diskurssi-käsitteeseen, joka on heillä nähdäkseni melko yleinen ja kuvaileva käsite. Niinpä hyödynnän työväkensä foucault'laisesta perinteestä nousevaa ymmärrystä diskurssista puhuntansa kohdetta tuottavana käytänteenä. Kytkeytyminen ja kierrättäminen analyysissä taas hyödynnän deleuzilaista rihmasto-metaforaa. Tämä puolestaan kytkeytyy tavoitteeseen siirtyä analyysissä erilaisilta tasoilta kompleksisten verkostojen ja systeemien tarkasteluun. Erilaiset paradigmaattiset siirtymät ja ylitykset tarkoittavat sitä, että monet neksusanalyysin käsitteistä ja niiden väliset suhteet ovat työn alla ja avoimia, sovellettavissa eri tavoin eri yhteyksissä. Tämä ei mielestäni niinkään heijasta neksusanalyysin keskeneräisyyttä, vaan sitä, millaista otetta kompleksisten systeemien, rihmastojen ja muutosten tarkastelu vaatii. Täydellisen, tarkan ja pysyvän määrittelyn sijaan tavoitteluun rihmastollista ja heuristista lähestymistapaa. Tämä paradigmaattisiin muutoksiin kytkeytyvä ajattelu on vielä aluillaan.

Kieli muuttuu samoin kuin sen käyttötilanteet, käyttäjät ja tutkijat. Muutokset myös kyseenalaistavat vallitsevia kieli-ideologisia käsityksiä kielestä ja aikaisempia tapoja analysoida kielenkäyttöä. Ne koettelevat vakiintuneita käsityksiä kielistä yhtenäisinä, rajattuina kokonaisuuksina, jotka ovat erillään ympäröivästä ympäristöstä, ja haastavat meitä tarkastelemaan, kuinka kieli voidaan ymmärtää eri tavoin eri yhteyksissä. Tarvitaan siis myös uusia teoreettisia ja metodisia avauksia. Haasteena on myös tarkastella, uudelleenarvioida ja mahdollisesti muotoilla uudelleen, mitä tarkoitamme kielellä, kielten välisillä rajoilla, (natiivi)puhujalla tai kielellisillä normeilla, sillä näiden keskeisten käsitteiden määrittelyillä on hyvin konkreettisia seurauksia. Tästä kertoo Anteron kielielämäkerta.

Lähteet

AGHA, ASIF 2007: The object called "language" and the subject of linguistics. – *Journal of English Linguistics* 35 s. 217–235.

- AIKIO-PUOSKARI, ULLA 2001: About the Saami and the domestic legislation on their language rights. – Ulla Aikio-Puoskari & Merja Pentikäinen (toim.), *The language rights of the indigenous Saami in Finland. Under domestic and international law* s. 3–70. Juridica Lapponica 26. Rovaniemi: Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti, Lapin yliopisto.
- 2002: Kielten ja kulttuurien risteysasemalla. Kysymyksiä saamen kielestä ja identiteetistä maailmojen ja aikakausien rajalla. – Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen & Hannele Dufva (toim.), *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti* s. 90–109. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- ARO, MARI 2009: *Speakers and doers. Polyphony and agency in children's beliefs about language learning*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- BAUMAN, RICHARD – BRIGGS, CHARLES L. 2003: *Voices of modernity. Language ideologies and the politics of inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLOMMAERT, JAN (toim.) 1999: *Language ideological debates*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2005: *Discourse. A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2007: Sociolinguistics scales. – *Intercultural Pragmatics* 4 s. 1–19.
- 2008: *Grassroots literacy. Writing, identity and voice in Central Africa*. London: Routledge.
- 2010: *The sociolinguistics of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLOMMAERT, JAN – DONG, JIE 2010: *Ethnographic fieldwork. A beginner's guide*. Bristol: Multilingual Matters.
- CAMERON, DEBORAH 2007: Language endangerment and verbal hygiene. History, morality and politics. – Alexandre Duchêne & Monica Heller (toim.), *Discourses of endangerment* s. 268–285. London: Continuum Press.
- COUPLAND, NIKOLAS 2003: Sociolinguistic authenticities. – *Journal of Sociolinguistics* 7 s. 417–431.
- (toim.) 2010: *Handbook of language and globalization*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- 2011: Voice, place and genre in popular song performance. – *Journal of Sociolinguistics* 15 s. 573–602.
- DELEUZE, GILLES 1992: *Autiomaa. Kirjoituksia vuosilta 1967–1986*. Toim. Jussi Kotkavirta, Keijo Rahkonen & Jussi Vähämäki. Eurooppalaisia ajattelijoita. Helsinki: Gaudeamus.
- DELEUZE, GILLES – GUATTARI, FELIX 1987: *A thousand plateaus. Capitalism and schizophrenia*. Käänt. Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- DUCHÊNE, ALEXANDRE – HELLER, MONICA (toim.) 2007: *Discourses of endangerment*. Lontoo: Continuum.
- DUFVA, HANNELE 2003: Beliefs in dialogue. A Bakhtinian view. – Ana Maria F. Barcelos & Paula Kalaja (toim.), *Beliefs about SLA. New research approaches* s. 131–151. Dordrecht: Kluwer.
- 2006: How people speak of languages. Rethinking the role of languages in intercultural communication. – Fred Dervin & Eija Suomela-Salmi (toim.), *Intercultural communication and education* s. 33–54. Bern: Peter Lang.
- DUFVA, HANNELE – PIETIKÄINEN, SARI 2006: Voices in discourses. Dialogism, Critical Discourse Analysis, and ethnic identity. – *Journal of Sociolinguistics* 10 s. 205–224.
- 2009: Moni-ilmeinen monikielisyys. – *Puhe ja kieli* 29 s. 1–14.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- 2003: *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.
- FOUCAULT, MICHEL 1994 [1966]: *The order of things. An archaeology of the human sciences*. New York: Vintage Books.

- 2010 [1977–1978]: *Turvallisuus, alue, väestö. Hallinnallisuuden historia*. Collège de Francen luennot. Suom. Antti Paakkari. Helsinki: Tutkijaliitto.
- GAL, SUSAN 2006: Contradictions of standard language in Europe. Implications for the study of publics and practices. – *Social Anthropology* 14 s. 163–181.
- HALONEN, MIA 2012: Rikkinäisiä ja likaisia. Kieli-ideologiset prosessit kielentutkimuksen diskursseissa. – *Virittäjä* 116 s. 443–462.
- HELLER, MONICA 2003: Globalisation, the new economy, and the commodification of language and identity. – *Journal of sociolinguistics* 7 s. 473–492.
- 2006: Bilingualism as ideology and practice. – Monica Heller (toim.), *Bilingualism. A social approach* s. 1–22. Basingstoke: Palgrave-MacMillan.
- 2010: The commodification of language. – *Annual review of Anthropology* 39 s. 101–114.
- 2011: *Paths to post-nationalism. A critical ethnography of language and identity*. Oxford: Oxford University Press.
- HELLER, MONICA – PUJOLAR, JOAN 2009: The political economy of texts. A case study in the structuration of tourism. – *Sociolinguistic Studies* 3 s. 177–201.
- HILL, JANE H. 2002: Expert rhetorics in advocacy for endangered languages. Who is listening, and what do they hear? – *Journal of Linguistic Anthropology* 12 s. 119–133.
- HIRVONEN, VUOKKO 1999: *Saamenmaan ääniä. Saamelaisen naisen tie kirjailijaksi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HULT, FRANCIS 2010: Analysis of language policy discourses across the scales of space and time. – *International Journal of the Sociology of Language* 202 s. 7–24.
- HUSS, LEENA 2006: Utta kielipolitiikkaa Skandinaviassa. Kenellä on vastuu vähemmistökielten säilyttämisestä? – *Virittäjä* 110 s. 578–589.
- HUTTUNEN, LAURA 2010: Tiheä kontekstointi. Haastattelu osana etnografista tutkimusta. – Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* s. 39–63. Tampere: Vastapaino.
- HYMES, DELL 1996: *Ethnography, linguistic narrative inequality. Towards an understanding of voice*. New York: Taylor & Francis.
- HYVÄRINEN, MATTI 2010: Haastattelukertomuksen analyysi. – Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* s. 90–118. Tampere: Vastapaino.
- IRVINE, JUDITH T. – GAL, SUSAN 2000: Language ideology and linguistic differentiation. – Paul V. Kroskrity (toim.), *Regimes of language. Ideologies, politics, and identities* s. 35–83. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.
- JACOBS, GEERT – SLEMBROUCK, STEF 2010: Notes on linguistic ethnography as a liminal activity. – *Text & Talk* 30 s. 235–244.
- JAFFE, ALEXANDRA 2006: Transcription in practice. Nonstandard orthography. – *Journal of Applied Linguistics* 3 s. 163–183.
- 2007: Discourses of endangerment. Contexts and consequences of essentializing discourses. – Alexandre Duchêne & Monica Heller (toim.), *Discourses of endangerment* s. 57–75. London: Continuum.
- 2009. The production and reproduction of language ideologies in practice. – Nikolas Coupland & Adam Jaworski (toim.), *The new sociolinguistics reader* s. 390–404. New York: Palgrave.
- KALAJA, PAULA – MENEZES, VERA – BARCELOS, ANA MARIA (toim.) 2008: *Narratives of learning and teaching EFL*. London: Palgrave Macmillan.
- KAUPPINEN, KATI 2011: *Subjects of aspiration. Untersuchung von diskursiven Prozessen neoli-*

- beraler Regierung in einer postfeministischen Frauenzeitschrift*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- KRAMSCH, CLAIRE 2009: *The multilingual subject. What language learners say about their experience and why it matters*. Oxford: Oxford University Press.
- KROSKRITY, PAUL V. – FIELD, MARGARET C. (toim.) 2009: *Native American language ideologies. Beliefs, practices, and struggles in Indian country*. Tucson: University of Arizona Press.
- KUNNAS, NIINA 2006: Yksi, kaksi vai monta kirjakieltä? Vienankarjalaisten kanta kirjakielidebattiin. – *Virittäjä* 110 s. 229–247.
- LAIHIALA-KANKAINEN, SIRKKA – PIETIKÄINEN, SARI 2010: Contexts and consequences of language ideologies. The case of indigenous Sámi languages in Inari (FIN) and Lovozero (RUS). – Mika Lähteenmäki & Marjatta Vanhala-Aniszewski (toim.), *Language ideologies in transition. Multilingualism in Russia and Finland* s. 57–79. Peter Lang: Frankfurt am Main.
- LAITINEN, LEA 1988: Pitääkö vai saako – modaaliverbin kaksoissidos. – *Virittäjä* 92 s. 57–83.
- 2012: Mitä olen oppinut. – *Virittäjä* 116 s. 98–104.
- LANE, PIA 2010: "We did what we thought was best for our children". A nexus analysis of language shift in a Kven community. – *International Journal of the Sociology of Language* 202 s. 63–78.
- LAPPALAINEN, HANNA – SORJONEN, MARJA-LEENA – VILKUNA, MARIA (toim.) 2010: *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 160 & Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1262. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LASSEN, INGER 2008: The red gold. Analysing a nexus of practices. – *Critical Discourse Studies* 5 s. 1–19.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 2000: *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MAKONI, SINFREE – PENNYCOOK, ALASTAIR 2007: Disinventing and reconstituting languages. – Sinfree Makoni & Alastair Pennycook (toim.), *Disinventing and reconstituting languages* s. 1–41. Clevedon: Multilingual Matters.
- MOORE, ROBERT E. – PIETIKÄINEN, SARI – BLOMMAERT, JAN 2010: Counting the losses. Numbers as the language of language endangerment. – *Sociolinguistic Studies* 4 s. 1–26.
- MÄNTYNEN, ANNE 2012: Kieli-ideologiat käytännössä. Sanajärjestyksen normittuminen tietokirjojen suomennostyössä. – *Virittäjä* 116 s. 378–409.
- MÄNTYNEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä* 116 s. 325–348.
- NORDLUND, TARU 2012: 1800-luvun itseoppineet kirjoittajat kielellisillä markkinoilla. – *Virittäjä* 116 s. 33–66.
- NORRIS, SIGRID – JONES, RODNEY H. (toim.) 2005: *Discourse in action. Introducing mediated discourse analysis*. Milton Park: Routledge.
- OKSANEN, ATTE 2003: *Murheen laakso. Mies ja kuolema raskaassa suomenkielisessä rockissa*. TANE-julkaisuja nro 3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- OLTHUIS, MARJA-LIISA 2000: Inarinsaamen kielen vuosisadat. – *Virittäjä* 104 s. 568–575.
- 2003: Uhanalaisen kielen elvytys. Esimerkkinä inarinsaame. – *Virittäjä* 107 s. 529–544.
- 2009: Inarinsaamen kieliyhteisölähtöinen kielenelvytysmetodi. Esitelmä. Helsingin yliopiston symposium Identiteetin etninen ja kielellinen konteksti: suomalais-ugrilaiset vähemmistöt. Helsinki 19.–20.3.2009.

- PASANEN, ANNIKA 2004: Inarinsaamelainen menestystarina. Kielipesästä kaksikielisyYTEEN. – Sirkku Latomaa (toim.), *Äidinkieli ja toiset kielet. Pohjoismainen kaksikielisyystyöpaja Tampereella 18.–20.10.2002* s. 117–124. Tampere: Tampereen yliopisto. <http://tampub.uta.fi/tup/951-44-5999-7.pdf> (30.3.2011).
- 2010: Solving the problem of the lost generation. Inari Saami language education for adults. *Esitelmä. Uppsalan yliopiston konferenssi Språklig revitalisering i teori och praktik*. Uppsala 15.10.2010.
- PAUNONEN, HEIKKI 2006: Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 13–99. Helsinki: Helsingin yliopisto, Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- PAVLENKO, ANETA 2005: *Emotions and multilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2007: Autobiographic narratives as data in applied linguistics. – *Applied Linguistics* 28 s. 163–188.
- PENNYCOOK, ALASTAIR 2001: *Critical applied linguistics. A critical introduction*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- 2010: *Language as a local practice*. London: Routledge.
- PIETIKÄINEN, SARI 2000: Kriittinen diskurssianalyysi. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö* s. 191–217. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- 2010a: Sámi language mobility. Scales and discourses of multilingualism in polycentric environment. – *International Journal of the Sociology of Languages* 202 s. 79–102.
- 2010b: Mitä kaikkea monikielisyys tarkoittaa? Kokemuksia pohjoisen kielellisestä monimuotoisuudesta. – Suvi Stolt, Matti Lehtihalmes, Sirpa Tarvainen & Kaisa Launonen (toim.), *Suomalainen monikielisyys ja sen haasteet* s. 8–20. Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistyksen julkaisuja 42. Helsinki: Yliopistopaino.
- (painossa): Multilingual dynamics in Sámi land. Rhizomatic discourses on changing language. – *International Journal of Bilingualism*.
- PIETIKÄINEN, SARI – ALANEN, RIIKKA – DUFVA, HANNELE – KALAJA, PAULA – LEPÄNEN, SIRPA – PIETIKÄINEN-HUHTA, ANNE 2008: Linguaging in Ultima Thule. Multilingualism in the life of a Sami boy. – *International Journal of Multilingualism* 5 s. 77–89.
- PIETIKÄINEN, SARI – HUSS, LEENA – LAIHIHALA-KANKAINEN, SIRKKA – AIKIO-PUOSKARI, ULLA – LANE, PIA 2010: Regulating multilingualism in the North Calotte. The case of Kven, Meänkieli and Sámi languages. – *Acta Borealia* 27 s. 1–23.
- PIETIKÄINEN, SARI – LAIHIHALA-KANKAINEN, SIRKKA – HUSS, LEENA – SALO, HANNI 2011: Kieli ja kokemus. Vähemmistökieli kolmen perhesukupolven kielielämäkerroissa. – *Puhe ja Kieli* 31 s. 67–88.
- PIETIKÄINEN, SARI – LANE, PIA – LAIHIHALA-KANKAINEN, SIRKKA – SALO, HANNI 2011: Frozen actions in arctic linguistic landscape. A nexus analysis of language processes in visual space. – *International Journal of Multilingualism* 8 s. 277–298.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PÖYSÄ, JYRKI 2010: Asemointinäkökulma haastattelujen kerronnallisuuden tarkastelussa. – Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* s. 153–211. Tampere: Vastapaino.
- RICENTO, THOMAS 2006: Language policy. Theory and practice. An introduction. – Thomas Ricento (toim.), *An introduction to language policy. Theory and method* s. 10–23. Oxford:

- Blackwell Publishing.
- RUUSUVUORI, JOHANNA 2010: Vuorovaikutus ja valta haastattelussa. Keskustelunanalyttinen näkökulma. – Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* s. 269–299. Tampere: Vastapaino.
- SARIVAARA, ERIKA KATJAANA 2012: *Statuksettomat saamelaiset. Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla*. Diedut 2/2012. Gouvdeageidnu: Sámi Allaskuvla.
- SCOLLON, RON 2001: *Mediated discourse. The nexus of practice*. London: Routledge.
- SCOLLON RON – WONG SCOLLON, SUZIE 2003: *Discourse in place. Language in the material world*. London: Routledge.
- 2004: *Nexus analysis. Discourse and the emerging internet*. London: Routledge.
- SEURUJARVI-KARI, IRJA 2000: *Beaivvi Mánát. Saamelaisten juuret ja nykyaika*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2012: *Ale jaskkot eatnigiella. Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- SLEMBROUCK, STEF 2001: Explanation, interpretation and critique in the analysis of discourse. – *Critique of Anthropology* 21 s. 33–57.
- SOLIN, ANNA 2012: Genremuutos kieli-ideologisena prosessina. Normiristiriidat ja uuden genren kotouttaminen. – *Virittäjä* 116 s. 349–377.
- SÖDERHOLM, EIRA 1998: Kieli, murre, varieteetti vai oma kieli? Pohjoiskalotin kielit ja kielimuodot. – *Virittäjä* 102 s. 571–592.
- THURLOW, CRISPIN – JAWORSKI, ADAM 2010: *Tourism discourse. Language and global mobility*. Basingstoke: Palgrave-MacMillan.
- Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012: 7. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- TOOLAN, MICHAEL 1997: What is critical discourse analysis and why are people saying such terrible things about it? – *Language & Literature* 6 s. 83–103.
- VAN LEEUWEN, THEO 2008: *Discourse and practice. New tools for critical discourse analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- VISK = AULI HAKULINEN – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoersio. <http://scripta.kotus.fi/visk> (22.3.2011).
- WIDDOWSON, HENRY 1998: The theory and practice of critical discourse analysis. – *Applied Linguistics* 19 s. 136–151.
- ZUCKERMANN, GHIL'AD – WALSH, MICHAEL 2011: Stop, revive, survive. Lessons from the Hebrew revival applicable to the reclamation, maintenance and empowerment of aboriginal languages and cultures. – *Australian Journal of Linguistics* 31 s. 111–127.

SUMMARY

Language ideologies in practice: A nexus analysis of a multilingual Inari Sámi speaker's language biography

Language ideologies can be seen as discursively constructed definitions and descriptions of languages and their speakers. While language ideologies are rooted in their historical contexts, they are always locally produced and individually experienced. Thus they are both socially and individually constructed. Against this backdrop, the article examines language ideologies in relation to the Sámi languages, as experienced and narrated by one multilingual speaker of Inari Sámi. Another related aim of the article is to introduce one of the most recent theoretical and methodological frameworks in discourse studies, namely Nexus Analysis (Scollon & Wong Scollon 2004) and the ways in which it can be applied in examining language ideologies.

The language biography of the Inari Sámi speaker reveals a story of changing language practices affected by numerous language-ideological processes. Within this language biography, the value and function of Inari Sámi has varied from that of a stigmatised language on the one hand, to the object of language revitalisation and a tourism product on the other. In the context of childhood, Inari Sámi seems to relate to the sense of belonging to a local Sámi community, while the contexts of education and language revitalisation highlight the relationship of Inari Sámi to the Finnish language and Finnish speakers. In the context of tourism, Inari Sámi is transformed into an emblematic resource. At the same time, the role of the Inari Sámi speaker varies from native-language speaker to language learner and tourism trader. Within these processes, the speaker navigates between a variety of options and, while doing so, takes part in forming and defining language ideologies.

Nexus analysis has proven to be a fruitful approach to the examination of language-ideological processes as both socially constructed and individually experienced. As a transdisciplinary approach, nexus analysis introduces an ethnographic perspective on the discursive data while contributing to the reconfiguration of what it means to be 'critical' in contemporary discourse studies.

Kieli-ideologiat arjessa: Neksusanalyysi monikielisen inarinsaamenpuhujan kielielämäkerrasta

Kieli-ideologiat ovat kieltä, sen käyttämistä ja käyttäjiä koskevia diskursiivisia määritelmiä ja kuvauksia. Vaikka kieli-ideologiat ovat juurtuneet historiallisiin käyttöyhteyksiin, ne ovat kuitenkin aina lokaalisesti tuotettuja ja yksilöllisesti koettuja. Ne siis rakentuvat sekä yksilöllisesti että yhteisöllisesti. Tarkastelen tässä artikkelissa saamen kieliiin ja monikielisyyteen liittyviä kieli-ideologioita yhden monikielisen inarinsaamenpuhujan kertomana ja kokemana. Artikkelin tavoitteena on myös esitellä yhtä diskurssintutkimuksen uusinta teoreettis-metodista viitekehystä, neksusanalyysii (Scollon & Wong Scollon 2004), ja sen soveltamista kieli-ideologioiden tarkastelussa.

Inarinsaamenpuhujan kielielämäkerta on tarina kielikäytänteiden muutoksesta, johon kieli-ideologiset prosessit osallistuvat. Näihin prosesseihin kytkeytyvät diskurssit ja niiden muodostamat rihmastot rakentavat ja uudelleen määrittelevät inarinsaamen arvoa ja funktionaalisuutta, jotka vaihtelevat stigmasta revitalisaation kohteeksi ja turismin resurssiksi. Kielielämäkerrassa inarinsaame liittyy lapsuuden kontekstissa erityisesti oman paikallisen yhteisön jäsenyyteen, kun taas koulukontekstissa ja myöhemmin kielen revitalisaatiokontekstissa puntaroitavana on suhde suomeen ja suomenkielisiin. Turismin kontekstissa inarinsaame tuotteistuu ja muuntuu osaksi matkailutuotetta. Inarinsaame on muutoksia läpikäynyt resurssi, yhtä aikaa uusi ja vanha, oma ja toisten säätelemä. Samalla puhujan asema inarinsaamen käyttäjänä vaihtelee kielenosaajasta ja säilyttäjistä sen oppijaksi ja tuotteistajaksi, ja näissä prosesseissa puhuja tekee itse kieli-ideologista työtä navigoidessaan erilaisten vaihtoehtojen tai niiden puuttumisen välillä.

Neksusanalyysi vaikuttaa soveltuvan hyvin kielenkäyttäjän kokemusten ja laajempien kieli-ideologisten prosessien tarkasteluun. Monia teoreettisia ja metodisia viitekehysii yhdistävänä neksusanalyysi tuo tekstivetoiseen diskurssintutkimuksen perinteeseen sieltä aiemmin pitkälti puuttuneen etnografisen otteen sekä muokkaa sitä, mitä kriittisyys uudemmassa diskurssintutkimuksessa tarkoittaa.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):

Kielten laitos

PL 35

40014 Jyväskylän yliopisto

etunimi.p.sukunimi@jyu.fi